

Kansen voor 'agrarische' natuurcompensatie in Ade

Verkenning van de animo onder agrariërs
en aanbevelingen voor verdere invulling

Paul Terwan
onderzoek & advies

dienst landelijk gebied
voor ontwikkeling en beheer

Kansen voor 'agrarische' natuurcompensatie in Ade

**Verkenning van de animo onder agrariërs en
aanbevelingen voor verdere invulling**

**opgesteld door
Paul Terwan onderzoek & advies**

in opdracht van

Landinrichtingscommissie Ade

april 2000

Dankwoord

De verkenning van de kansen voor 'agrarische' natuurcompensatie is tot stand gekomen dankzij de instemming van de Werkgroep Natuur van de Aanpassingsinrichting Ade en de financiering van de Dienst Landelijk Gebied in Voorburg.

Veel mensen hebben een bijdrage geleverd aan het project. Voor hen is een woord van dank op zijn plaats:

- allereerst zijn dat alle grondgebruikers in Ade, die door hun (tot twee maal toe) grote opkomst en hun kritische maar opbouwende discussies en meningen een cruciale rol hebben gespeeld in de verkenning;
- ex aequo is dat Kurt van der Heden, voorzitter van de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Ade, zonder wiens enthousiasme het project er wellicht niet eens was gekomen;
- Pip van Schie, Ine Willemsen en Henk de Gier, allen melkveehouders van binnen en buiten Ade, hebben een belangrijke bijdrage geleverd door voor een aantal groepen als gespreksleider te fungeren. Ook Paul van der Geest (WLTO afdeling Ade en zelf grondgebruiker in de Boterhuispolder) is in zijn polder éénmaal als gespreksleider opgetreden;
- Chris van der Hulst en Jan Hoogeveen van VAN Ade hebben monnikenwerk verricht, de eerste door bijna alle grondgebruikers ook persoonlijk (telefonisch) te benaderen voor de gespreksavonden, de tweede door per polder de namen en adressen van alle grondgebruikers toe te leveren;
- ook Marleen Schouten en Wim van Scheppingen, bestuursleden van VAN Ade, hebben hand- en spandiensten verricht om het project goed te doen verlopen;
- de Werkgroep Natuur van de Aanpassingsinrichting (API) Ade heeft het project begeleid en heeft hiertoe waardevolle suggesties en commentaren geleverd. Hierin namen - naast Kurt van der Heden - deel: Kees van der Vaart en Piet Stadt (DLG-Zuid-Holland), Niko van Brussel (namens de Zuid-Hollandse natuur- en milieu-organisaties), Jasper Fiselier (projectorganisatie HSL / DHV Water), Walter van Harmelen (DLG-ZH) en Ron Gast (provincie Zuid-Holland);
- ook Annet ten Cate (provincie Zuid-Holland) en Annemarie van Hoorn (LNV directie Zuid-West) hebben het project diverse malen van suggesties en commentaren voorzien;
- Reindert Leguijt (Landschapsbeheer Noord-Holland) heeft inhoudelijke suggesties geleverd voor het opstellen van experimentele pakketten voor zeer extensief graslandgebruik gericht op kritische weidevogels;
- Warmelt Swart (DLG-centraal) heeft suggesties geleverd voor het berekenen van vergoedingen voor deze experimentele pakketten.

Mijn dank voor al deze bijdragen is groot! Uiteraard blijven de landinrichtingscommissie Ade en de auteur van dit rapport verantwoordelijk voor de eindteksten.

Utrecht, april 2000
Paul Terwan

Inhoud

Dankwoord

Inhoud

1. Inleiding

2. Het gebied

3. Hoe werkt natuurcompensatie?

4. De gevolgde werkwijze

5. De respons

6. Belangstelling voor natuur- en landschapsbeheer

6.1 Weidevogels

6.2 Oevers

6.3 Dijken

6.4 Sloten

6.5 Landschapselementen

6.6 Erf en gebouwen

6.7 Grazende vogels

6.8 Bedrijfsnatuurplannen

7. Hoe verder met de resultaten?

7.1 Relatie met natuurdoelen overheid

7.2 Relatie met andere beleidsinstrumenten

7.3 Vergoedingen en contracten

7.4 Experimenten

8. Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

Bronnen

Bijlagen:

1. De animo voor natuur- en landschapsmaatregelen uitgesplitst naar deelgebied
2. Uitwerking voorgestelde experimenten

1. Inleiding

In Ade, een weidevogelrijk veenweidegebied bij Leiden, werken boeren, natuurbeschermers en overheden al jaren nauw samen aan de toekomst van landbouw, natuur en landschap. Tot 1998 gebeurde dat door de Streekcommissie Ade, die in dat jaar is opgegaan in de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Ade (kortweg VAN Ade) en de Stichting Ade's Grondgebruik (STAG), een uitvoerend orgaan. In Ade zijn natuurcontracten gesloten op basis van de Relatienota en sinds 1998 ook vanuit de Groene Hart Impuls. Daarnaast heeft Staatsbosbeheer ongeveer 70 ha aangekocht als reservaat. De provincie overweegt om nog 180 ha te begrenzen als reservaatgebied, maar deze aanwijzing staat al geruime tijd ter discussie.

De komende jaren krijgt het gebied te maken met grote infrastructurele werken: de HSL zal het gebied doorsnijden en rijksweg A4 zal worden verbreed. In het Structuurschema Groene Ruimte is vastgelegd dat in zulke gevallen de verloren gegane natuur moet worden gecompenseerd, bij voorkeur in het gebied zelf. Voor Ade is berekend dat er 69 ha moet worden gecompenseerd. Daarvoor is een (eenmalig) bedrag van ongeveer f 7 mln. beschikbaar. Dat bedrag is gebaseerd op de kosten van aankoop en inrichting van de grond. Omdat er door de infrastructurele werken niet in de laatste plaats 'boerennatuur' verloren gaat, heeft VAN Ade speelruimte bedongen en gekregen om te verkennen in hoeverre de natuurcompensatie door boeren kan worden geleverd, dus in de vorm van agrarisch natuurbeheer. In dat geval hoeft de grond niet worden aangekocht en kan het beschikbare bedrag anders worden besteed dan aan grondverwerving. Dat heeft diverse voordelen:

- voor alle partijen: gezien de geringe grondmobiliteit en de moeite om de BBL-grondpot te vullen (er is sinds de start van de aanpassingsinrichting nog geen hectare verworven), is het twijfelachtig of de beoogde 69 ha vóór 2005 kan worden verworven. Natuurcompensatie door agrarisch natuurbeheer kan dan bijdragen aan de realisatie van de compensatieplicht in het gebied zelf;
- voor de veehouders: gezien de krapte op de grondmarkt is het aantrekkelijk als er naast de grondonttrekking voor de infrastructurele werken niet ook nog grond aan de landbouw wordt onttrokken voor natuurcompensatie;
- idem: 'agrarische' natuurcompensatie is een manier om de natuurbudgetten voor Ade niet aan de boeren voorbij te laten gaan, maar juist een actieve bijdrage te laten leveren aan een (maatschappelijk gewenste) verbrede landbouw.

Het provinciaal bestuur blijkt deze aanpak in Ade (zo min mogelijk grondverwerving, streven naar functiecombinaties) te steunen (*Met elkaar werken aan groene kwaliteit* 1999).

Als eerste start van de verkenning naar 'agrarische' natuurcompensatie is najaar 1998 een proefproject gestart in één Adese polder, de Boterhuispolder. Omdat de hier gekozen aanpak vruchtbaar bleek, hebben de betrokken overheden besloten om de gevolgde aanpak te gaan toepassen in het gehele gebied. Doelen daarbij zijn:

- formuleren van een zo concreet mogelijk 'aanbod' van natuurmaatregelen vanuit de streek;
- bevorderen van kennis van en motivatie voor agrarisch natuurbeheer in het gebied (aanvullend op wat er op dit terrein al gebeurt);
- verkennen van de mogelijkheden voor proefprojecten en zo mogelijk starten van één of enkele proefprojecten.

Daaruit vloeien de volgende onderzoeksvragen voort:

1. Welke natuur- en landschapswaarden willen en kunnen de veehouders in Ade 'leveren'?

2. Hoe verhouden deze zich tot de wensen van de provincie voor natuur en landschap in Ade?
3. Welk deel van het ‘aanbod’ past goed bij de natuurcompensatieregeling? Welke onderdelen passen beter in andere regelingen (Relatienota/Programma Beheer, Groene Hart Impuls)?
4. Hoe kunnen de resultaten het best worden benut? Met andere woorden: hoe kan de ‘offerte’ vanuit de streek beleidsmatig het best worden opgepakt?

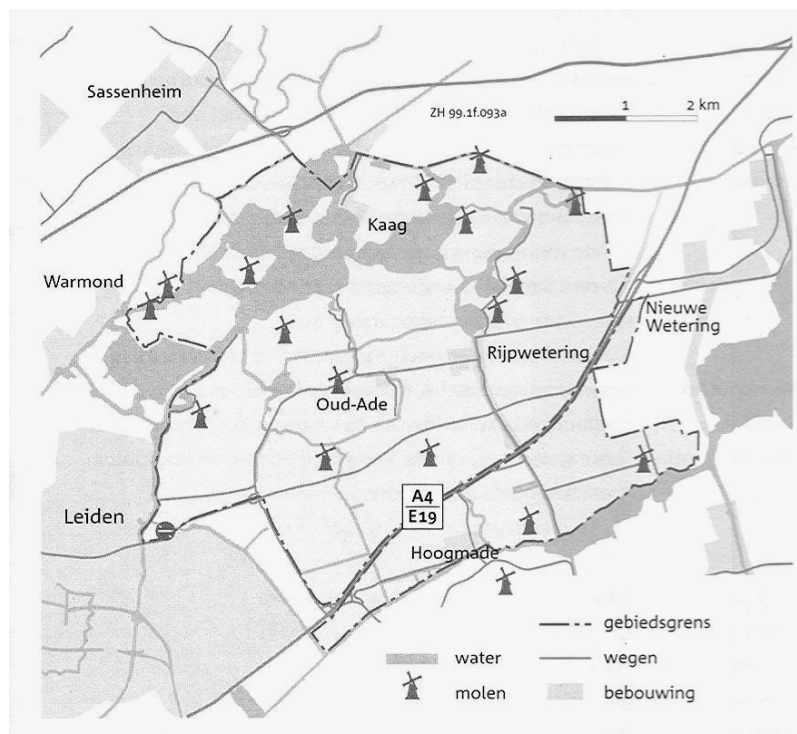
Doordat de verkenning bewust breed is gehouden en niet bij voorbaat is toegespitst op maatregelen die wellicht ‘compensatiewaardig’ zijn, levert de verkenning niet alleen materiaal voor een agrarische bijdrage aan natuurcompensatie. Hij kan daarnaast interessant zijn voor de verdere formulering en invulling van natuurdoelen voor Ade, voor het realiseren van de geplande ecologische verbindingszone, voor projecten in het kader van de Groene Hart Impuls, etc.

Dit rapport doet verslag van de verkenning. In de hoofdstukken 2, 3 en 4 beschrijven we het gebied (H. 2), de principes van natuurcompensatie en de natuurdoelen van de overheid (H. 3), de gevolgde werkwijze (H. 4) en de respons op de uitnodiging tot deelname (H. 5). Daarna (H. 6) schetsen we de resultaten van de inventarisatie en gaan we in op de beleidsmatige betekenis daarvan (H. 7). We besluiten met conclusies en aanbevelingen (H. 8).

2. Het gebied

Het gebied waarin de verkenning zich afspeelt omvat 20 polders en is (op basis van gegevens uit het *Waterbeheersplan 1996-1998*) ongeveer 2.950 ha groot. Deze oppervlakte is inclusief binnenwater, maar exclusief bebouwing (behalve agrarische bebouwing). Op basis van DLG-gegevens en eigen berekeningen aan de hand van opgaven van grondgebruikers gaat het in de betrokken polders 'netto' om ruim 2.300 ha cultuurland.

Het gebied ligt ten noordoosten van Leiden - zie figuur 1. We geven hier een korte karakteristiek van het gebied.

Figuur 1. Overzichtskaart van Ade

Landbouw en landschap

Ade is een zeer open veen- en kleiweidegebied, doorsneden door talrijke sloten, tochten en vaarten, met vele karakteristieke molens en grenzend aan grote oppervlakten open water (m.n. de Kagerplassen). De polders zijn ontstaan door het bekaden en bemalen van eilanden in open water. Nog steeds zijn verschillende polders eilanden die alleen per boot bereikbaar zijn.

Er zijn grote verschillen tussen de 'onvergraven' polders in het westen en noorden van het gebied en de verveende en sterker drooggemalen polders in het oosten, tussen Rijpwetering en Roelofarendsveen. De onvergraven polders liggen hoger (één tot twee meter beneden NAP), zijn veel onregelmatiger van vorm en hebben een mengeling en blok- en strokenverkaveling met zowel smalle als ook veel bredere waterlopen. De verveende polders liggen lager (drie à vier meter beneden NAP) en hebben een zeer regelmatige strokenverkaveling met smalle sloten tussen de percelen (zie ook figuur 2 in hoofdstuk 4).

De landbouw in Ade bestaat hoofdzakelijk uit melkveebedrijven. In enkele polders komen (kleinere) tuinbouwbedrijven voor. Akkerbouw van enige omvang ontbreekt. Ook varkenshouderij als neventak is nauwelijks ontwikkeld.

De omvang van de melkveebedrijven ligt gemiddeld genomen wat boven het Zuid-Hollands gemiddelde. Dat geldt voor de bedrijfsoppervlakte, maar zeker ook voor de aantallen koeien: de veebezetting is vrij hoog. De meeste bedrijven zijn op dit moment redelijk goed verkaveld en het graslandgebruik (in termen van bemesten en maaien) is vrij intensief. Dat geldt vooral voor de verveende droogmakerijen in het oosten van het gebied.

Natuur

Ade is een befaamd weidevogelgebied met een - voor Zuid-Hollandse begrippen - zeer goede weidevogelstand. Uit de meest recente gebiedsdekkende inventarisatie (Groot & Lubbers 1996) blijkt dat er hoge dichtheden zijn van kievit, grutto, tureluur en scholekster (met resp. 49, 39, 13 en 26 broedparen per 100 ha). Tussen 1985 en 1995 blijken grutto, tureluur en scholekster te zijn toegenomen. Dat geldt ook voor de nijlgans, een exoot. Van de kritische soorten komen kempfaan en watersnip niet (meer) voor. Wel broedt de zomertaling er in redelijke aantallen. De kleine graslandzangers (gele kwikstaart, graspieper en veldleeuwerik) komen slechts in lage dichtheden voor, waarbij de veldleeuwerik achteruit gaat.

Ade heeft echter ook belangrijke botanische kwaliteiten. Plaatselijk, met name in de Boterhuispolder, de Zwanburgerpolder, de Vrouw Vennepolder en delen van de Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder, komen waardevolle oever- en moerasvegetaties voor met zeggen, dotterbloem, poelruit en echte koekoeksbloem (*Beheersplan voor Ade* 1992). In de sloten zelf groeit weinig riet, maar komen plaatselijk wel waardevolle watervegetaties voor, soms nog met krabbescheer. Langs het buitenwater, bijvoorbeeld aan de Kagerplassen, zijn de oevers doorgaans beschoeid met basaltblokken en is de vegetatie (enkele uitzonderingen daargelaten) niet bijzonder.

Door de geringe aanwezigheid van laagveenmoerassen en overjarig riet, zijn er relatief weinig riet- en moerasvogels in Ade. Alleen de grote karekiet komt in redelijke aantallen voor (Groot & Lubbers 1996).

Ook landschapselementen zijn van oudsher beperkt aanwezig. Het gebied is zeer open met her en der wat bomenrijen (vooral langs wegen) en bosjes, die van oorsprong dienden als begraafplaats voor vee (pest- en miltvuurbosjes).

Inrichting en beheer

Mede vanwege de infrastructurele werken is in Ade sinds twee jaar een aanpassingsinrichting in voorbereiding voor een oppervlakte van 2.500 ha, die rond 2004 klaar moet zijn.

In Ade kunnen sinds 1992, toen de provincie 896 ha begrensde als 'ruime jas' beheersgebied, beheersovereenkomsten worden gesloten. In 1992. Eind 1999 was op bijna 600 ha een overeenkomst gesloten, merendeels 'bergboerenbeheer' (handhaven natuurlijke handicaps zoals hoog waterpeil en reliëf, achterwege laten graslandvernieuwing) en zogeheten 'licht

beheer' (gericht op het achterwege laten van voorjaarswerkzaamheden zoals rollen en slepen in het broedseizoen).

Sinds 1998 sluit VAN Ade aanvullende natuurcontracten op basis van de Groene Hart Impuls. In 2000 gaat het in het gebied Ade 'sec' (dus exclusief Jabobswoude e.o.) om 1.367 ha weidevogelbeheer en 355 km slootkantbeheer. Vanaf 2000 zijn deze contracten - net als elders in het Groene Hart - onderdeel van de Regeling agrarisch natuurbeheer vanuit het Programma Beheer, maar met een geormerkt budget vanuit de Groene Hart Impuls. Door de combinatie van 'oude' Relatienotacontracten en 'nieuwe' Programma-Beheercontracten, vindt in Ade momenteel nagenoeg gebiedsdekkend enigerlei vorm van weidevogelbescherming plaats.

Staatsbosbeheer heeft in Ade een aantal terreinen, samen ruim 100 ha, in eigendom. Het gaat om de eilanden Lakerpolder en Tuinder- en Kogjespolder en om gedeelten van de Waterloospolder, de Kooipolder en de Zwanburgerpolder.

3. Hoe werkt natuurcompensatie?

Het Structuurschema en de uitwerking door provincies

Het *Structuurschema Groene Ruimte* uit 1993 en de daaropvolgende nota *Uitwerking Compensatiebeginsel SGR* uit 1995 geven een aantal richtlijnen voor de wijze van compenseren. Zolang het compensatiebeginsel nog niet wettelijk is verankerd, kan de provincie daarvan echter afwijken en eigen inzichten en beleidsopvattingen toepassen bij de invulling van de compensatieplicht.

Het SGR-Compensatie-ontwerp HSL-Zuid schetst de volgende richtlijnen voor compensatie van de verloren gegane natuur:

- zo dicht mogelijk bij de ingreep (maar uiteraard buiten de verstoringszone);
- bij voorkeur buiten, maar wel aansluitend op de Ecologische Hoofdstructuur (EHS);
- bij voorkeur aansluitend op landinrichtings- of landschapsbeleidsplannen;
- zoveel mogelijk aansluitend aan dezelfde natuurdoeltypen, zodat grotere, robuuste eenheden ontstaan.

Als het niet lukt om de natuurcompensatie in het gebied zelf te realiseren, kan de compensatieplicht overigens ook elders worden vervuld. Het begrote bedrag wordt daartoe dan (geormerkt) in het Nationaal Groenfonds gestort.

De aanleg van de HSL en de verbreding van de A4 zijn rijksprojecten waarvoor het rijkscompensatiebeginsel geldt. Vanwege de eventuele planologische verankering van de natuurcompensatie moet de provincie echter instemmen met de compensatie. In dat opzicht is ook het eigen, provinciale compensatiebeleid van belang (*Compensatiebeginsel Natuur en Landschap* 1997). Zuid-Holland behoort tot de provincies die het compensatiebeginsel redelijk flexibel hebben uitgewerkt. Dat wil zeggen; de compensatieplicht wordt strikt toegepast en de doelen worden strikt geformuleerd, maar in de manier waarop de doelen worden gerealiseerd, wordt speelruimte geboden (Kuindersma e.a. 1999; *Evaluatienota compensatiebeleid natuur en landschap in Zuid-Holland* 1999). Zuid-Holland heeft in zijn evaluatienota een stappenplan (protocol) opgenomen dat kan worden doorlopen bij het invullen van de compensatieplicht. Dit protocol gaat uit van een sterk interactief proces met de streek(bewoners).

In beginsel biedt natuurcompensatie degenen die de ‘compensatienatuur’ moeten leveren veel speelruimte:

- aan natuurcompensatie ligt (nog) geen regeling ten grondslag met vaste compensatiemaatregelen en vergoedingen. Daardoor is er onderhandelingsruimte in het uitvoeringstraject. Wel geldt dikwijls dat de maatregelen en vergoedingen niet (te zeer) concurrerend moeten zijn met andere, bestaande maatregelen en vergoedingen (bijv. die vanuit de Relatienota of het Programma Beheer);
- de aanpak is doelgericht: binnen een aantal jaren moet de compensatie zijn geregeld. De manier waarop dit gebeurt, is van secundair belang;
- het compensatiebudget is eenmalig. Dat geeft duidelijk voor de overheid (geen jarenlange begrotingsverplichtingen, maar een ‘afkoopsom’ ineens) en voor de beheerders van compensatienatuur (duidelijkheid over het bedrag, geen onzekerheid over het voortbestaan van budgetten). Mits uiteraard de overeengekomen natuurprestaties goed worden vastgelegd en gemonitord, scheidt dit bovendien ruimte voor enige financiële creativiteit bij de besteding van het budget.

De compensatieplicht in cijfers

De overheid heeft een systematiek ontworpen om de effecten van vernietiging (van leefgebieden), verstoring (van diersoorten) en versnippering (van leefgebieden) om te rekenen hectares 'nieuwe natuur'. Op die systematiek zullen we hier verder niet ingaan. Van belang is dat de HSL-projectorganisatie voor Ade heeft berekend dat 41 ha moet worden gecompenseerd voor vernietiging (de ene helft vanwege de HSL, de andere helft vanwege de verbrede A4) en 28 ha voor verstoring, in totaal dus 69 ha. Versnippering is in Ade niet aan de orde. De verloren gegane natuur is vooral die van de natuurdoeltypen grasland en bloemrijk grasland (*SGR-Compensatie-ontwerp HSL-Zuid 1997*).

Voor de berekening van het budget is uitgegaan van een afgerond bedrag van f 100.000,- per ha voor verwerving en inrichting. Dit bedrag stamt uit 1997 en is inmiddels overigens verouderd, omdat de grondprijzen in Ade (net als elders in Nederland) in de afgelopen drie jaar met enkele tientallen procenten zijn gestegen. Daarnaast wordt een kwaliteitstoelage van 1/3 verleend om de kosten te dekken van het extra beheer dat nodig is om de vereiste kwaliteit te bereiken. Die toeslag wordt in Zuid-Holland in geld uitgekeerd. Gaan we uit van het begrote bedrag van f 100.000,- per ha vermeerderd met een kwaliteitstoelage van 1/3 voor beheer, dan komt het totale budget voor Ade op f 133.000,- x 69 ha = f 9.177.000,-. Dit bedrag is - zoals gezegd - eenmalig.

Voor het beheer op langere termijn wordt bij de 'reguliere' werkwijze (aankoop en toedeling aan een natuurbeschermingsorganisatie) gemikt op bestaande geldstromen voor beheer. Bij compensatie buiten de EHS is dat met de komst van het Programma Beheer overigens niet erg realistisch meer (zie ook hoofdstuk 7).

Het compensatie-ontwerp onderscheidt in Ade twee zoekgebieden waar de compensatie bij voorkeur zou moeten worden gerealiseerd: een gebied van 636 ha gelegen binnen de Provinciale Ecologische Hoofdstructuur en een gebied van 553 ha daarbuiten, dat grotendeels dicht bij de verstoringsbronnen (HSL en A4) is gelegen.

De natuurdoelen voor Ade

Bij het beschrijven van de natuurdoelen voor Ade maken we onderscheid tussen de doelen van de natuurcompensatie en de doelen zoals de provincie die voor het gebied beoogt.

De doelen voor de natuurcompensatie zijn vastgelegd in het (vastgestelde) *SGR-compensatie-ontwerp HSL-Zuid* uit 1997. Hierin is het compensatiedoel vrij algemeen geformuleerd: het gaat in Ade om versterking van de bestaande weidevogelgebieden. Daarbij onderscheidt het compensatie-ontwerp de natuurdoeltypen Lv 4.2 en Zk 4.2 (beide 'grasland') en Lv 3.5 (bloemrijk grasland).

Daarnaast heeft de provincie begin 1998 voorstellen gedaan voor de natuurdoelen in Ade (*Uitwerking natuurdoelen Ade 1998*). Deze doelen zijn nog niet formeel vastgesteld; dat gebeurt later (in de loop van 2000) in het kader van de provinciale natuurdoelenkaart die de provincie nu opstelt in het kader van het Programma Beheer.

In de notitie *Uitwerking natuurdoelen Ade* maakt de provincie onderscheid tussen:

1. Beheersgebied. Hier streeft de provincie de volgende doelen na:
  - botanisch: beemdgras-raaigrasweiden: relatief voedselrijke, tamelijk soortenrijke graslanden;
  - weidevogels: dichtheden aan redelijk kritische soorten (grutto, tureluur, slobbeend, zomertaling) die vergelijkbaar zijn met de dichtheden van rond 1980 (ca. 60 broedparen van deze soorten per 100 ha).
2. Reservaatgebied. Hiervoor formuleert de provincie de volgende doelen:
  - botanisch: nat schraalgrasland: vochtige tot natte, voedselarme en soortenrijke gras- en hooilanden;
  - weidevogels: optimaal leefgebied voor kritische soorten zoals watersnip en kemphaan. Voor deze soorten geldt een streefwaarde van 20 broedparen per 100 ha.

Het *Achtergronddocument uitwerking natuurdoelen Ade* (1998) noemt bovendien water- en oevervegetaties als kansrijke soorten natuur in Ade.

Voormalig gedeputeerde Heijkoop heeft de streek voorjaar 1998 per brief laten weten dat de oorspronkelijke weidevogeldoelen (zoals die eind jaren '70 voor de zogeheten Voorrangsinventarisatie Relatienotagebieden waren geformuleerd) inmiddels zijn gerealiseerd. De provincie heeft echter nog aanvullende wensen, vooral ten aanzien van de bescherming van zeer kritische weidevogels zoals kemphaan en watersnip. Heijkoop geeft in zijn brief aan, er alle vertrouwen in te hebben dat boeren bij deze bescherming een rol kunnen spelen. Later, in 1999, geeft de voormalig gedeputeerde aan dat de doelen van natuurcompensatie niet bij voorbaat vaststaan, maar dat samen met de streek zal worden gezocht naar mogelijkheden voor kwaliteitsverbetering van het gebied als geheel (*Met elkaar werken aan groene kwaliteit* 1999).

Discussie over compensatiedoelen

Er is momenteel een beleidsmatige discussie gaande over het karakter van de compensatienatuur. Daarbij spelen grofweg twee zaken een rol:

1. Er lijkt verschil van mening over de vraag of de doelen voor natuurcompensatie primair de weidevogeldoelen zijn zoals die hierboven voor reservaten zijn geformuleerd of om een ruimere invulling van de compensatieplicht, namelijk 'integrale' verbetering van de gebiedskwaliteit.
2. Aanvankelijk gold het uitgangspunt dat natuurcompensatie duidelijk aanvullend moet zijn op bestaand beleid. Nu er in Ade echter steeds meer geldstromen beschikbaar zijn (sinds 1998 ook de Groene Hart Impuls) en de nieuwe regelingen van het Programma Beheer ook verdergaande vormen van natuurbeheer mogelijk maken, wordt het leveren van toegevoegde waarde, zowel ruimtelijk als qua maatregelen, steeds lastiger.

Het feit dat de gewenste compensatienatuur nog niet geheel duidelijk is, is mede aanleiding geweest om de inventarisatie van natuur- en landschapsmaatregelen in onze verkenning breed te houden en niet reeds tevoren toe te spitsen op maatregelen die op basis van eigen inschattingen wellicht in aanmerking kunnen komen voor compensatie. Die selectie kan beter achteraf plaatsvinden, zodra de gewenste typen compensatienatuur precies zijn gedefinieerd.

4. De gevolgde werkwijze

Uitgangspunten bij de verkenning

Bij het starten van de verkenning hebben we de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- de gesprekken moeten plaatsvinden in kleine kring, zodat er een actieve gedachtenwisseling kan plaatsvinden en er tegelijk extra draagvlak wordt gekweekt voor natuur- en landschapsbeheer. Daartoe is het gebied opgeknipt in polders of groepen van polders, waarmee ‘huiskamerachtige’ gesprekken hebben plaatsgevonden;
- de gesprekken moeten voldoende ruimte bieden voor informatie-overdracht over vormen van natuurbeheer waarover in Ade nog weinig bekend is;
- het gaat om een brede inventarisatie: zowel maatregelen op bedrijfsniveau als maatregelen op gebiedsniveau en zowel beheersmaatregelen als inrichtingsmaatregelen;
- de inventarisatie is volstrekt vrijblijvend. De maatregelen en bedragen die de boeren noemen, zijn louter verkennend en worden niet vastgelegd om later, als deze aanpak slaagt, een natuurcontract op te maken.

Eerste proef in de Boterhuispolder

Najaar 1998 heeft VAN Ade één ‘proefpolder’ geselecteerd waar de verkenning van de mogelijkheden voor ‘agrarische’ natuurcompensatie als eerste is beproefd. Dit is de Boterhuispolder geworden, een polder waar weinig ‘gevoeligheden’ liggen die niet met het project te maken hebben en waar ten minste één of enkele enthousiaste veehouders als voortrekker zouden kunnen fungeren. Hier heeft VAN Ade alle (ongeveer 20) grondgebruikers aangeschreven en (samen met de WLTO) bovendien vaak mondeling benaderd. In november en december 1998 hebben hier twee gesprekken plaatsgevonden. Toen deze succesvol bleken, is besloten om de aanpak uit te breiden naar de overige polders in Ade. Daarna is in maart 1999 nog een derde bijeenkomst in de Boterhuispolder georganiseerd.

Kleinschalige bijeenkomsten

Eind 1998 (Boterhuispolder), voorjaar en najaar 1999 (overige polders) zijn er per polder of groep van polders bijeenkomsten georganiseerd met grondgebruikers. De polders zijn daarbij als volgt ingedeeld (zie ook figuur 2):

1. Boterhuispolder.
2. Blauwe polder.
3. Frederikspolder, Hoogmadesepolder en Piestpolders.
4. Aderpolder, Kaagerpolder en Buurterpolder.
5. Waterloospolder, Vrouw Vennepolder en Sweilandpolder.
6. Kleine Hemmeerpolder, Kooipolder, Zwanburgerpolder, Bospolder en Rode polder.
7. Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder, Drooggemaakte Akkersloot-, Hertogs- en Blijverspolder en Tuinder- of Kogjespolder.
8. Veenderpolder.

Vaak zijn de grondgebruikers per avond weer in twee of drie groepen ingedeeld, zodanig dat de gespreksgroepen niet groter waren dan 5 tot 10 personen. Met bijna alle groepen

grondgebruikers zijn twee bijeenkomsten gehouden, met de mensen uit de Boterhuispolder drie. In totaal zijn op deze manier 17 avonden georganiseerd met 14 gespreksgroepen.

In de eerste bijeenkomst is het doel van de bijeenkomsten toegelicht en zijn allerhande natuur- en landschapsmaatregelen doorgesproken. In deze bijeenkomst stond vooral de informatie-uitwisseling centraal. De tweede bijeenkomst was er vooral op gericht om zowel kwalitatief als kwantitatief de belangstelling voor diverse maatregelen op het eigen bedrijf te peilen. Daartoe zijn invullijsten uitgereikt waarop eenieder het aantal hectares of kilometers aan natuur- en landschapsbeheer kon invullen, plus de vergoeding die hij of zij daarbij in gedachten heeft. Als er de tweede bijeenkomst relatief veel 'nieuwkomers' waren, is de groep vaak in tweeën gesplitst om ervoor te zorgen dat er voor de 'gevorderden' niet teveel herhaling zou plaatsvinden.

Verschillende gespreksleiders

De gesprekken zijn geleid door een groepje gespreksleiders die allen ervaring hebben met agrarisch natuurbeheer. Naast de auteur van dit rapport traden als gespreksleider op:

- mw. P van Schie, melkveehouder in Warmond;
- H. de Gier, melkveehouder in Broek in Waterland en free-lancer voor o.a. de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland en Stichting In Natura;
- mw. I. Willemsen, melkveehouder op het melkveebedrijf Tinteler te Putten.

C. van der Hulst, veehouder en medewerker van VAN Ade, verrichte hand- en spandiensten door actief genodigden te bellen. In de eerste ronde (voorjaar 1999) gebeurde dit na de eerste bijeenkomst, als de opkomst hier tegenviel. In de tweede ronde (najaar 1999) gebeurde dit voorafgaand aan de eerste bijeenkomst. In alle gevallen leidde dit tot een hogere opkomst dan er zonder mondelinge benadering zou zijn geweest.

K. van der Heden en mw. M. Schouten van VAN Ade waren (behalve soms ook als grondgebruiker en deelnemer) in de begeleidende en adviserende sfeer betrokken bij de gesprekken.

Kennisvoorziening

De ervaringen in de Boterhuispolder leerden dat er veel behoefte is aan praktische informatie over de besproken maatregelen. In Ade is immers wel veel ervaring met weidevogel- en slootkantbeheer, maar niet of nauwelijks met verdergaande natuurmaatregelen. Om de Adese boeren meer vertrouwd te laten raken met diverse - ook verdergaande - vormen van agrarisch natuurbeheer, is gedurende het project ook actief gewerkt aan kennisvoorziening. Daarin is voorzien door:

- ervaren 'agrarisch natuurbeheerders' op te nemen in de pool van gespreksleiders;
- tegelijk met de uitnodiging voor de eerste bijeenkomst een korte notitie te verspreiden waarin de mogelijke maatregelen nader zijn toegelicht;
- in juni 1999 een excursie te organiseren naar Waterland, waar eveneens een agrarische natuurvereniging actief is en waar veel van de besproken maatregelen in het land zijn te aanschouwen. Er zijn drie bedrijven bezocht, waar onder meer toelichting is gegeven op rietfilters, terrastaluds, natuurlijke oevers, drinkplaatsen en slootbeheer. Voor de excursie zijn alle grondgebruikers uitgenodigd. Ongeveer 35 agrariërs hebben aan de excursie deelgenomen;

- in de tweede ronde (najaar 1999) voorlichtingsmateriaal mee te nemen over agrarisch natuur- en landschapsbeheer (van de provinciale stichtingen Landschapsbeheer en van andere agrarische natuurverenigingen).

Daarnaast lijken de discussie-avonden ook te hebben bijgedragen aan de animo voor de (goed bezochte) cursus agrarisch natuurbeheer die VAN Ade tweede helft 1999 organiseerde.

Figuur 2. De polders van Ade in meer detail

1. Boterhuispolder	12. Kleine Hemmeerpolder
2. Blauwe polder	13. Kooipolder
3. Hoogmadese polder	14. Zwanburgerpolder
4. Frederikspolder	15. Bospolder
5. Piestpolders	16. Rode polder
6. Kaagerpolder	17. Tuinder- of Kogjespolder
7. Aderpolder	18. Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder
8. Buurterpolder	19. Drooggemaakte Akkersloot-, Hertogs- en Blijverspolder
9. Waterloospolder	20. Veenderpolder
10. Vrouw Vennepolder	
11. Sweilandpolder	

5. De respons

Opkomst bij de gespreksavonden

In totaal zijn 176 agrariërs (bedrijfshoofden/ grondgebruikers) uitgenodigd. Hiervan is bijna de helft (85 personen = 48%) één of twee keer aanwezig geweest bij de gesprekken (zie tabel 1). Daarin zijn aanvullende aanwezigen (soms waren er meer mensen van een bedrijf aanwezig) niet meegeteld. Is de opkomst in personen al goed te noemen, de opkomst in hectares is nog beter. Degenen die aanwezig zijn geweest, hebben namelijk gemiddeld 64% van alle cultuurgrond in gebruik. Gerekend in oppervlakte was dus bijna tweederde van de polders vertegenwoordigd. Dit bevestigt ons vermoeden dat onder de aanwezige bedrijven de grotere (hoofdberoeps-)bedrijven oververtegenwoordigd waren.

De hoge opkomst is des te opmerkelijker omdat de uitnodiging voor de bijeenkomsten (zowel begin als eind 1999) deels parallel liep met de werving van contracten voor de Groene-Hartimpuls 1999 resp. 2000, waarbij ook met een invullijst werd gewerkt. Omdat het bovendien deels om dezelfde maatregelen ging, werkte dat voor een aantal deelnemers verwarrend.

Als we meer in detail naar de opkomst kijken (tabel 1), zijn bij de onderscheiden polders enkele uitschieters naar beneden, zowel in personen als hectares. Dat geldt bijvoorbeeld voor de Waterloos-, Vrouw Venne- en Sweilandpolder. Als mogelijke oorzaak hiervoor is genoemd dat hier relatief veel reservaatland is en veel licht Relatienota-beheer is getekend. Daaruit zouden grondgebruikers kunnen concluderen dat een bijeenkomst over andersoortige natuurmaatregelen voor hen niet interessant is. Ook uit de Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder en de Drooggemaakte Akkersloot-, Hertogs- en Blijverspolder hebben maar weinig mensen de bijeenkomsten bezocht. In deze polders heeft dat wellicht te maken met de relatief goede agrarische structuur (strakke verkaveling) en het idee dat hier weinig méér mogelijk is dan wat er al plaatsvindt in het kader van de Groene-Hartimpuls.

Ingevulde lijsten met maatregelen

Van de 85 aanwezigen hebben er 65 (dat is 76% van de aanwezigen en 37% van de genodigden) een formulier ingevuld waarop zij indicatief hun belangstelling voor natuur- en landschapsmaatregelen hebben aangegeven (tabel 1). De bedrijven die een formulier hebben ingevuld, zijn goed voor 1.213 ha. Dat is ruim de helft van alle cultuurgrond. Daarmee geeft de inventarisatie naar ons idee een goed beeld van de belangstelling in het gebied.

Op 8 formulieren is de belangstelling alleen 'kwalitatief' aangeduid (het bedrijf heeft interesse voor bepaalde maatregelen), op 57 ook kwantitatief (in termen van hectares en kilometers). Daarop komen we terug in hoofdstuk 6.

Tabel 1. Opkomst en aantal terugontvangen invullijsten

	totalen		opkomst				ingevulde formulieren			
	aantal grondgebruikers	gezamenlijke oppervlakte (ha)	aantal bedrijven	% van alle bedrijven	oppervlak bedrijven	% van totale oppervlak	aantal formulieren	% van alle bedrijven	oppervlak bedrijven	% van totale oppervlak
Eerste serie polders										
1. Boterhuispolder	20	248	15	75	173	70	8	40	130	52
2. Blauwe Polder	20	246	10	50	202	82	8	40	173	70
3. Hoogmadese polder Frederikspolder Piestpolders	16	172	10	63	127	74	10	63	127	74
4. Kaagerpolder Aderpolder Buurterpolder	13	229	7	54	165	72	7	54	165	72
5. Waterloospolder Vrouw Vennepolder Sweilandpolder	23	381	8	35	181	47	3	13	72	19
totaal eerste serie polders	92	1.276	50	54	848	66	36	39	667	52
Tweede serie polders										
6. Kleine Hemmeer Kooipolder Zwanburgerpolder	11	139	7	64	111	79	7	64	111	79
7. Bospolder Rode polder	17	208	8	47	161	77	7	41	159	76
8. Drooggemaakte Veen- der- en Lijkerpolder	32	451	9	28	211	47	6	19	154	34
9. Drooggemaakte Akker- sloot-, Hertogs- en Blijverspolder	10	72	4	40	31	43	3	30	27	38
10. Veenderpolder	14	168	7	50	110	65	6	43	95	56
totaal tweede serie polders	84	1.038	35	42	624	60	29	35	546	53
Totaal-generaal Ade	176	2.314	85	48	1.472	64	65	37	1.213	52

6. Belangstelling voor natuur- en landschapsbeheer

De sfeer tijdens de bijeenkomsten was zeer positief. Sommige deelnemers zijn wat sceptisch of komen om de kat uit de boom te kijken, maar de meerderheid van de aanwezigen heeft daadwerkelijk belangstelling voor natuur- en landschapsmaatregelen. Dat blijkt ook wel uit de kwantitatieve resultaten, die zijn samengevat in tabel 2.

Bij het beschouwen van de resultaten moet het volgende worden bedacht:

- a. zoals gezegd zijn in Ade reeds op grote schaal natuurcontracten gesloten en liep de ‘intekening’ voor deze verkenning deels parallel aan die voor de contracten vanuit de Groene-Hartimpuls. Hoewel de natuurcompensatie-verkenning breed was, leggen we hierna vooral accent op maatregelen die verder gaan dan wat nu al mogelijk is;
- b. we beschrijven alleen maatregelen waarvoor de grondgebruikers in Ade interesse hebben getoond. Dit hoofdstuk bevat dus geen uitputtend overzicht van alle mogelijke maatregelen, omdat de zaken zijn weggelaten waarvoor geen interesse was of die niet door de boeren zelf naar voren zijn gebracht;
- c. we hebben de grondgebruikers ook gevraagd om bij elke maatregel zelf een redelijke vergoeding in te vullen. De bedragen die in de discussienotitie waren genoemd, konden hierbij als richtsnoer dienen. Uiteindelijk hebben slechts weinig agrariërs zelf bedragen ingevuld. En waar dat wel het geval is, lopen ze sterk uiteen. Daarom gaan we hierna alleen in op vergoedingen als de boeren zich hierover expliciet hebben uitgelaten.

Voordat we in de komende paragrafen meer in detail ingaan op de resultaten, vermelden we hier alvast enkele opmerkelijke uitkomsten:

1. Ten aanzien van het weidevogelbeheer is opvallend dat er animo is voor aanvullende maatregelen die niet of minder gemakkelijk mogelijk zijn via regulier beleid:
  - de animo voor uitstel van de eerste snede (een ‘maaidatumpakket’) blijkt aanzienlijk groter als daarbij voorbeweiding (met nestbescherming) mogelijk is;
  - er is beperkte, maar toch verrassende animo voor vergaande extensivering van het graslandgebruik terwille van kritische weidevogels, waarbij de natuurfunctie voorop staat. Uit een oogpunt van natuurcompensatie is dat een interessant gegeven;
  - er is animo voor het onderling afstemmen van maaien en weiden en het creëren van groeitrappen (‘mozaïekplanning’).
2. Oevers kunnen bij aangepast beheer botanisch zeer waardevol zijn. Naast het inmiddels redelijk ingeburgerde slootkantbeheer is er:
  - veel belangstelling voor aanleg en onderhoud van natuurlijke oevers, met name langs buitendijkse delen;
  - aanleg en beheer van zogeheten terrastaluds (een tot vlak boven de waterlijn afgegraven oeverstrook).De natuurwinst van beide maatregelen kan (veel) hoger zijn dan die van regulier slootkantbeheer.
3. Er is op redelijke schaal (bijna 11 km) animo voor botanisch beheer van dijken.
4. Erg enthousiast blijken de grondgebruikers over ‘levende sloten’: verbetering van de waterkwaliteit en aanpassing van het onderhoud gericht op bevordering van het sootleven. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om aanleg van rietfilters, op historische diepte brengen van waterlopen, aanleg van doorstromingsduikers en aangepaste slootschoning (bijv. tweejaarlijks schonen). Voor een aantal van deze maatregelen moet uiteraard eerst overleg plaatsvinden met de waterbeheerders.

5. Hoewel ‘grazende vogels’ (ganzen, zwanen, meerkoeten) niet bijster populair zijn, heeft niettemin een kwart van de bedrijven serieuze belangstelling voor opvang in de winter. De huidige praktijk (verjagen om schade te vermijden) wordt gezien als ‘behoud van ellende’.
6. Waar het gaat om landschapselementen, is er veel belangstelling voor aanleg of beter onderhoud van hakhoutbosjes, verbetering van de erfbeplanting en van de broedgelegenheid voor vogels op en rond het erf.
7. Bijna een kwart van de bedrijven wil wel een bedrijfsnatuurplan of een erfbeplantingsplan (laten) opstellen.

Tabel 2. Belangstelling voor natuur- en landschapsmaatregelen in Ade (in hectares, kilometers en aantallen bedrijven)

	aantal ha, km, st of bedrijven	aantal belangstellende bedrijven	percentage belangstellende bedrijven*
<u>Weidevogels</u>			
• uitstel maaidatum (ha)	58	16	25
• idem met voorbeweiding (ha)**	39	9	31
• ‘vluchtstroken’ voor pullen (km)	153	19	29
• ruige mest (ha)	92	24	37
• plas-dras zetten (ha)	9,5	3	5
• zeer extensief gebruik (ha)	25	10	15
• maaien onderling afstemmen (bedr.)	20	20	31
<u>Oevers</u>			
• slootkantbeheer (km)	189	32	49
• aanleg verharde drinkplaatsen (st.)**	51	10	35
• aanleg terrastaluds (m)	630	8	12
• aanleg natuurlijke oevers (m)	5.880	17	26
<u>Natuurgericht dijkbeheer (m)</u>	10.775	16	25
<u>Sloten</u>			
• verlanden van (kop-)sloten (m)	1.495	7	11
• aangepaste slootschoning (km)	55,5	15	23
• baggeren (km)	140	41	63
• duikers in dammen leggen (st.)	52	22	34
• aanleg rietfilter voor afvalwater (st.)	23	24	37
• idem voor inlaatwater (st.)**	2	2	7
<u>Landschapselementen, erf en gebouwen</u>			
• geriefhout / hakhout (aantal bedr.)	26	26	40
• rietlandjes / rietkragen (bedr.)	10	10	15
• hoogstamfruit (bedr.)	9	9	14
• erfbeplanting (bedr.)	27	27	42
• broedgelegenheid erf (bedr.)	32	32	49
<u>Opvang wintergasten (ha)</u>	>129	17	26
<u>Interesse voor natuurplan</u>			
• bedrijfsnatuurplan (aantal bedr.)	15	15	23
• erfbeplantingsplan (aantal bedr.)	13	13	20

* percentage van de 65 bedrijven (resp. 29 louter in tweede serie polders) die een formulier hebben ingevuld

** alleen in de tweede serie polders gevraagd

Hierna beschrijven we de besproken maatregelen in meer detail. Eerst geven we steeds een korte beschrijving van de beoogde maatregelen en van mogelijke vergoedingen. Let wel: alle vergoedingen die hierna worden genoemd, zijn slechts een indicatie. Vervolgens schetsen we de resultaten van de discussie met grondgebruikers daarover. In bijlage 2 zijn de resultaten uitgesplitst per polder of groep van polders.

6.1 Weidevogels

Met de Relatienota en de Groene Hart Impuls zijn er in Ade inmiddels veel mogelijkheden voor weidevogelbeheer, inclusief vergaande maatregelen zoals tijdelijk plas-dras zetten van grasland. Veel agrariërs geven aan, op dit punt in het kader van natuurcompensatie weinig aanvullende maatregelen te kunnen bedenken. Toch geeft de inventarisatie enkele opmerkelijke feiten te zien.

Uitstel maaidatum

In Ade komt allengs meer belangstelling voor maaidatumcontracten. Dat is ook te zien aan de intekening begin 2000 voor de Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer, op basis waarvan 72 ha aan maaidatumcontracten is gesloten. Maaidatumcontracten blijken op twee manieren meer aantrekkelijk te kunnen worden:

- door de vergoeding te verhogen. Ade is een intensief melkveehouderijgebied, met een relatief hoge veebezetting en een relatief intensief graslandgebruik met een hoge voederwaardeproductie. De regulier beheersvergoedingen, die immers zijn gebaseerd op veenweide-gemiddelden, passen in Ade minder goed;
- door de inpasbaarheid van een maaidatumcontract te vergroten door voorbeweiding toe te staan. Met name als de voorbeweiding wat later in het voorjaar kan eindigen (VAN Ade hanteert nu 23 april als einddatum, maar tijdens de bijeenkomsten zijn ook latere data besproken) neemt de animo voor uitstel van de maaidatum sterk toe. Tijdens voorbeweiding moet dan uiteraard wel nestbescherming worden toegepast.

Voor beperkte uitstel van de maaidatum op delen van het perceel, bijvoorbeeld langs de randen (het creëren van zogeheten vluchtstroken als toevluchtsoord voor weidevogelkuikens) is bijzonder veel belangstelling (ruim 150 km). Bij de inventarisatie was nog sprake van vluchtstroken van een meter breed. Toen begin 2000 de minimum-breedte bij de intekening voor de Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer naar 2 m ging en de strook tot minimaal 22 mei moest blijven staan, nam de animo drastisch af.

Plas-dras

Er blijkt een beperkte animo voor plas-dras: bijna 10 ha. Dit staat in contrast met intekening voor de *Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer*, waar geen animo bleek te zijn voor deze beheersvorm. Oorzaak is waarschijnlijk de lange plas-drasperiode die de regeling voorschrijft (tot half april, resp. half mei), terwijl de door ons besproken plas-dras vroeger plaatsvindt (bijv. van 15 februari tot 1 april).

Op een gebied van ruim 2.000 ha kan een bescheiden oppervlakte plas-dras niettemin een belangrijk effect hebben op de vestiging en foerageermogelijkheden.

Mozaïekplanning graslandgebruik

Een aanzienlijk aantal bedrijven (bijna eenderde) blijkt belangstelling te hebben voor het (tegen vergoeding) creëren van een ‘mozaïekpatroon’ in het graslandgebruik terwille van weidevogels. Hiermee is bijvoorbeeld in Waterland ervaring opgedaan. Dit betekent dat het

graslandgebruiksplan zo wordt opgesteld dat er voor weidevogels een doelmatige afwisseling is van maaipercelen en beweide percelen, en dat naast elkaar liggende maaipercelen niet allemaal op dezelfde dag worden gemaaid. De ‘maaitrappen’, die op veel bedrijven toch al aanwezig zijn, worden nu dus bewust mede gebruikt om weidevogels en hun kuikens voldoende vlucht- en foeragemogelijkheden te bieden in het maaiseizoen.

Beheer gericht op kritische soorten

Ook is de animo gepolst voor verdergaande mogelijkheden voor ‘natuurontwikkeling’ op boerenland. Het gaat dan om vormen van natuurbeheer waarbij de grond in boereneigendom en -beheer blijft, maar primair een natuurfunctie krijgt tegen een concurrerende vergoeding (een soort ‘particulier beheer’ zoals dat sinds kort in reservaten mogelijk is). Het gaat dan bijvoorbeeld om grasland waar zeer kritische weidevogels (zoals watersnip en kempfaan) broeden of om bloemrijk hooiland.

Tijdens de bijeenkomsten is voor deze vergaande beheersvorm beperkte animo. Toch zien tien bedrijven (voor een oppervlakte van 25 ha) er wel brood in, mits de vergoeding voor ‘natuurproductie’ inderdaad concurrerend is met die voor melk- en vleesproductie. De vergoeding moet dan bovendien compenseren voor de extra Minas-heffing vanwege de extra aankoop van maïs. Verder zijn de volgende randvoorwaarden genoemd:

- bij langlopende contracten moet er een mogelijkheid zijn om deze tussentijds aan te passen aan nieuwe ontwikkelingen, inzichten en regelgeving;
- je moet de grond te zijner tijd altijd weer kunnen omvormen tot ‘gewone’ landbouwgrond. Wel is er twijfel of de gewenste soorten (zoals kempfaan en watersnip) weer gemakkelijk zullen terugkeren in de polder. Misschien moet je in eerste instantie mikken op de iets minder kritische soorten zoals tureluur en slobeend.

In de eerste serie polders is in meer algemene termen de animo voor zeer extensief graslandgebruik gepolst. In de tweede serie polders hebben we meer concreet twee pakketten onderscheiden, die later (eind 1999) zijn uitgewerkt tot experimentele beheerspakketten (zie bijlage 2). Naast een aantal algemene bepalingen (‘passief beheer’) is hierbij bemesting (afgezien van een ruige-mestgift) verboden en vindt geen detailontwatering (greppelen, molploegen etc.) plaats. Vervolgens zijn er twee varianten:

1. Het perceel wordt gedurende het gehele seizoen beweide met een veebezetting van maximaal 2 gve/ha.
2. Een voorbeweidingspakket met rustperiode:
  - het perceel wordt voorbeweid tot 5 mei. Over de aanwezige nesten worden nestbeschermers geplaatst;
  - tussen 5 mei en 15 juni geen beweiding en geen werkzaamheden verrichten;
  - tussen 15 juni en 1 juli mag worden beweide met maximaal 3 gve/ha;
  - na 1 juli is het gebruik vrij. Wel wordt er in de periode tussen 1 juli en het eind van het groeiseizoen ten minste eenmaal gemaaid (waarbij het maaisel wordt afgevoerd).

6.2 Oevers

Slootkantbeheer

Ook hier is de mening dat het ‘gewone’ slootkantbeheer (niet bemesten, eventueel later maaien) al volop met bestaande regelingen kan worden uitgevoerd en dat hier met natuurcompensatie weinig meerwaarde aan is te geven. Wel is aparte aandacht besteed aan het (gedeeltelijk) afrasteren van slootkanten als aanvulling op het ‘reguliere’ slootkantbeheer.

Hiervoor is wel animo, maar alleen dan moet de vergoeding wel toereikend zijn, want afrasteren is arbeidsintensief en schrikdraadklokken zijn duur.

Aanleg verharde drinkplaatsen

Aanleg van verharde drinkplaatsen langs de slootkant zorgt ervoor dat het vee bij voorkeur hier drinkt en dus elders de kanten niet of minder vertrap. Dit verhoogt de doelmatigheid van het slootkantbeheer. Hierover is alleen in de tweede serie polders gesproken. De animo blijkt groot: alleen al in de tweede serie polders is belangstelling voor ruim 50 drinkplaatsen.

Terrastaluds

Van aanleg en beheer van terrastaluds zijn voorbeelden uit o.a. Zegveld en Noord-Holland. Een slootkant of kopeind wordt afgegraven (bijvoorbeeld over een lengte van 50 m en een breedte van 2 m) tot ongeveer 10 cm boven het slootpeil, zodat moerassige strook ontstaat. Zo kan sneller en meer natuurwinst ontstaan dan in een 'gewone' slootkant. De strook wordt eens per jaar gemaaid en het maaisel wordt afgevoerd.

Omdat er landverlies is en het beheer extra arbeid kost, zou de vergoeding kunnen bestaan uit de volgende onderdelen:

- grondverlies (voor 100 m² is dat, tegen de gangbare grondprijzen, ongeveer f 800,- eenmalig) of opbrengstverlies (1% van 8.000 kVEM per ha à f 0,35 = f 28,- per jaar);
- afgraven van het talud: op basis van kostprijs loonwerk;
- arbeid voor maaien en afvoeren (met speciale apparatuur, bijv. motorzeis): per terras van 100 m² bijvoorbeeld 4 uur à f 50,- = f 200,- per jaar;
- kosten van afrastering. Om er zeker van te zijn dat er geen vee te water raakt, kan het zinvol zijn een draadje langs het terras te spannen. Vergoeding f 150,- per jaar;
- aangepaste slootschoning (geen bagger en slootvuil in het terras): bijv. f 50,- per terras per jaar;
- een extra bonus voor natuurresultaat van bijvoorbeeld f 200,- per terras per jaar.

Omdat de veehouderij in Ade al redelijk krap in de grond zit, is er weinig animo voor maatregelen die grondverlies opleveren. Toch is er enige belangstelling (op 8 bedrijven).

Opmerkingen tijdens de bijeenkomsten:

- er zal meer animo zijn als de terrassen wat smaller kunnen worden uitgevoerd (bijv. 1 m), zodat je ze vanaf de kant kunt maaien;
- wat te doen met het maaisel? Als dit met de groenrecycling mee moet, zou ook hiervoor een vergoeding moeten gelden;
- kan de natuurvereniging motorzeisen aanschaffen?

Soms was er verwarring met andere projecten waarin terrassen of 'plasbermen' worden aangelegd, zoals de compensatie-activiteiten van het waterschap en de plannen voor een ecologische verbindingszone door de Blauwe polder.

Natuurlijke oevers

Aanleg van natuurlijke oevers werkt vooral goed langs wat bredere waterlopen en langs ondiepe plassen en meertjes, en vooral in situaties met veel oeverafslag. Er wordt een beschoeiing van wilgentenen aangebracht, waarachter zich (tussen schoeiing en land) een verlandingsstrook ontwikkelt met aan de waterzijde een rietkraag en aan de landzijde een hooilandstrook. Hiervan zijn inmiddels voorbeelden uit diverse gebieden. Voordeel ten opzichte van terrastaluds is dat deze maatregel geen eigen land kost, maar waterinwaarts juist enige 'landaanwinning' betekent die de oeverafslag langs bredere wateren stopt. De vergoeding zou de volgende elementen kunnen omvatten:

- aanleg van de wilgenschoeiing (op basis van kosten loonwerk). De schoeiing gaat een aantal jaren mee en moet daarna worden hersteld of soms wellicht geheel worden vernieuwd. De aanlegkosten zijn afhankelijk van de waterdiepte en bedragen gemiddeld ca f 100,- per strekkende meter;
- afrasteren van de moerasstrook. Voor een optimaal natuureffect is het beter dat er geen vee in de strook komt. Vergoeding bijvoorbeeld f 3,- per meter per jaar;
- beheer van de moerasstrook (zodra deze zich heeft ontwikkeld). Dat betekent jaarlijks maaien van de rietkraag en één of twee maal per jaar maaien van de hooilandstrook. De huidige Relatienota-vergoeding voor rietkragen (maaien en afvoeren) is f 0,13 per m^2 , maar voor kleine stukjes is dat aan de lage kant, dus laten we eerder denken aan f 0,25 per m^2 (f 2.500,- per ha).

Cruciaal voor de aanleg van natuurlijke oevers zijn de aanwezigheid van voldoende brede wateren (wil je door de aanleg de waterdoorvoer niet hinderen) en de benodigde toestemming van het waterschap. Gesteld dat je die toestemming krijgt, dan bieden natuurlijke oevers perspectief langs de buitendijkse wateren, in hoofdwaterlopen en in enkele andere brede sloten. Mede omdat aanleg van natuurlijke oevers geen grond kost, is de animo (in aanmerking genomen dat het lang niet overal kan) vrij groot: voor bijna 6 km.

6.3 Dijken

Ade kent veel dijken. Deze worden nu vaak beweid met schapen, maar soms ook met rundvee. In beginsel bieden de dijken goede kansen voor botanisch beheer, omdat er vaak een gradiënt is van nat naar droog en omdat het beheer soms al wat extensiever is. Vaak doet zich echter de situatie voor dat het perceel in de lengterichting gewoon doorloopt de dijk op, waardoor er een afrastering zou moeten worden geplaatst om de dijk af te zonderen met het oog op een ander beheer. Omdat dat bewerkelijk is, ziet een aantal bedrijven niets in aangepast dijkbeheer. Andere bedrijven zien er juist wel wat in, mits de afrasterkosten maar worden vergoed. Er blijkt animo voor ruim 10 km aangepast dijkbeheer.

6.4 Sloten

Laten verlanden van (kop-)sloten

Een moerasituatie kan ook ontstaan door niet-schouwplichtige sloten, bijvoorbeeld kopsloten, te laten verlanden en ze na verloop van tijd weer open te halen, zodat het verlandingsproces opnieuw kan beginnen. Ook dit is een vorm van natuurontwikkeling die geen grasland kost. Op dit moment zijn alle sloten in de Boterhuispolder schouwplichtig. Als we hiermee iets willen, zal er dus moeten worden overlegd met het waterschap over sloten die hiervoor in aanmerking komen. Het jaarlijkse beheer kan worden vergoed tegen dezelfde f 0,25 per m^2 als we bij natuurlijke oevers noemden. Bovendien moet de sloot aan beide zijden worden afgerasterd; ook dat moet worden vergoed. Het periodiek ‘openmaken’ kan op basis van begroting (loonwerkkosten) worden vergoed.

De animo voor het laten verlanden van sloten is bescheiden (7 bedrijven, 1,5 km sloot), ook omdat sommigen niet verwachten dat het waterschap hiervoor toestemming zal geven. Anderen zien echter wel mogelijkheden voor delen van (kop)sloten, vooral daar waar de waterkwaliteit niet zo goed is en waar het vee dus beter toch niet uit kan drinken. Vanwege de

arbeid van het afrasteren lijkt deze mogelijkheid vooral aantrekkelijk in combinatie met andere vormen van randenbeheer, waarbij je de kant toch al afzet.

Aangepaste slootschoning

Natuurwinst in de sloot is ook mogelijk door aangepaste slootschoning, bijvoorbeeld door (met ontheffing van de keur) eens in de twee jaar te schonen. Milieubiologie Leiden heeft daar onderzoek naar gedaan. Aanpassing van de schoningsfrequentie blijkt in veel waterlopen de doorstroming niet negatief te beïnvloeden.

Er is een behoorlijke animo voor deze maatregel: bijna een kwart van de bedrijven wil 55 km sloot minder vaak schonen. Er is vooral animo in polders met wat bredere sloten. In polders met veel smalle sloten is de animo gering, omdat deze snel dichtgroeien.

'Levende sloten'

De kwaliteit van het oppervlaktewater in de Adese polders laat blijkens metingen van het hoogheemraadschap Rijnland te wensen over. Op veel plekken overschrijden de stikstof- en fosfaatgehalten de gewenste waarden. Daarnaast hebben veel sloten onvoldoende diepte en is de slootschoning niet altijd even natuurvriendelijk. Het slootleven (waterplanten, vissen, amfibieën, insecten) is gebaat bij een beter beheer. Hiervoor blijkt veel animo. Er is gesproken over de volgende maatregelen:

- a. De sloten op de juiste diepte (tot op de 'harde' slootbodem) brengen. Daarvoor zou een baggerplan moeten worden opgesteld en uitgevoerd. Een betere slootdiepte is bovendien zinvol met het oog op de toekomstige 'diepteschouw'. Hierbij moet wel worden opgelet dat de slootbodem niet wordt verstoord. Bijvoorbeeld: eens in de 7 jaar alle sloten leeg, hetzij met de slootbak, hetzij (frequenter) met de baggerspuit. Er is gesproken over bijvoorbeeld 50% subsidie op de kosten.
Er is veel animo voor baggerwerkzaamheden: tweederde van de bedrijven wil hieraan meewerken voor een totale lengte van 140 km sloot.
- b. De doorstroming van het water verbeteren, met name door 'doorstromingsduikers' aan te leggen. Hiervoor zou bijvoorbeeld 75% subsidie kunnen worden gevraagd. Hiervoor heeft eenderde van de bedrijven belangstelling (voor in totaal 52 duikers).
- c. Aangepaste slootschoning (zie het vorige onderdeel).
- d. Zorgen dat er geen mest in de sloot komt (gebeurt al nauwelijks meer) en tegelijk andere vervuilingbronnen zoals riooloverstorten aanpakken. In een aantal polders was onduidelijkheid of en waar er riooloverstorten aanwezig zijn.
- e. Aanleg van rietfilters (helofytenfilters) voor waterzuivering. Hierbij zijn twee varianten besproken:
  - aanleg van een filter voor zuivering van huishoudelijk en/of bedrijfsafvalwater (bijv. melkspoelwater). Dit is vooral aantrekkelijk voor bedrijven die niet op het riool zijn of zullen worden aangesloten. Of plaatsing aantrekkelijk is, hangt naast de rioleringsplannen van de gemeente af van de vraag of Rijnland rietfilters 'erkent' als zuiveringstechniek en lozing van aldus gezuiverd water zal toestaan. In andere veenweidegebieden blijken rietfilters de stikstof- en fosfaatgehalten van het geloosde water drastisch te kunnen terugbrengen. Aanleg van een rietfilter kost grofweg f 15.000,-. Daarop zou 50 à 75% subsidie kunnen worden bedongen. Ruim eenderde van de bedrijven blijkt belangstelling te hebben voor aanleg van een rietfilter;
  - aanleg van een filter in het oppervlaktewater bij een inlaatpunt, ter zuivering van ingelaten water. Zo'n filter neemt meer ruimte in beslag. Bovendien is de zuivering minder effectief dan in de eerste variant, omdat de kwaliteit van het boezemwater (veel)

beter is dan die van een ongezuiverde lozing. Dit type filter is alleen in de tweede ronde besproken. Slechts twee bedrijven blijken hiervoor interesse te hebben.

6.5 Landschapselementen

Er zijn niet bijster veel landschapselementen in het open veenweidelandschap van Ade. De elementen die er zijn, worden vaak òf kosteloos onderhouden òf (licht) verwaarloosd. Er is belangstelling voor:

- a. opknappen en onderhouden van (bestaande) geriefhoutbosjes (40% van de bedrijven). Veel bosjes zijn van oorsprong ‘miltvuurbosjes’, waarvan het in verband met het langdurige besmettingsrisico ook een boerenbelang is dat de plaats herkenbaar blijft als landschaps- of cultuurhistorisch element. De onderhoudskosten zouden kunnen worden vergoed op basis van arbeid en materialen, voor het versnipperen van snoeihout zou bijv. 75% subsidie kunnen gelden. De boeren noemen als probleem dat ze het snoeihout in veel gemeenten niet mogen verbranden. Je moet het dus versnipperen (milieu-onvriendelijk en duur) of afvoeren (ook duur). Je zou dan dus of het versnipperen moeten vergoeden of de gemeente moeten bewegen om verbranden toe te staan (taak voor de natuurvereniging?);
- b. opknappen en beheren van rietlandjes en rietkragen (15% van de bedrijven). Zoals al gezegd zijn er maar weinig ‘moerassige’ elementen in Ade, maar voor het (tegen vergoeding) onderhouden van de weinige resterende is belangstelling;
- c. opknappen en onderhouden van hoogstamfruitbomen (14% van de bedrijven). Oude boomgaardjes zijn niet dik gezaaid in Ade, maar de bedrijven met hoogstamfruit willen dat tegen vergoeding wel onderhouden.

6.6 Erf en gebouwen

Er blijkt veel animo te zijn voor:

1. Verbeteren van de erfbeplanting (ruim 40% van de bedrijven). Het gaat dan om aanleg of vernieuwing van gevarieerde erfbeplanting ter verhoging van de natuur- en landschapswaarde. Dit kan het (laten) opstellen en uitvoeren van erfbeplantingsplannen. De helft van de bedrijven die de erfbeplanting willen verbeteren, heeft ook belangstelling voor een erfbeplantingsplan. Met zulke plannen is inmiddels veel ervaring. De vergoeding zou kunnen gelden voor de kosten van planvorming (100%), arbeid (100%) en plantmateriaal (75%).
2. Bevorderen van nest- en overwinteringsgelegenheid op het rond het erf voor vogels en zoogdieren. Hiervoor heeft de helft van de bedrijven interesse. Ook dit kan worden meegenomen als onderdeel van een erfbeplantingsplan.

In beide gevallen bestaat het leeuwendeel van de kosten uit eenmalige investeringen. Alleen het onderhoud van de erfbeplanting is een regelmatig terugkerende post.

6.7 Grazende vogels

Verbeteren van de opvang voor ‘grazende vogels’ (ganzen, zwanen, smienten) ligt gevoelig. Veel mensen ziet deze vogels liever gaan dan komen. Sommigen vinden de huidige situatie echter ongelukkig (verjagen en schade claimen is behoud van ellende) en zien wel brood in het verkennen van alternatieven. Dat betekent niet dat de huidige praktijk meteen anders wordt, maar dat er op gebiedsniveau wordt verkend wat de mogelijkheden zijn om de vogels tegen vergoeding op te vangen. In steeds meer gebieden is inmiddels ervaring met een gebiedsgerichte en planmatige aanpak bij de opvang van ganzen.

Opmerkelijk genoeg heeft een kwart van de bedrijven belangstelling voor een andere aanpak: opvang in de winter tegen vergoeding. Zij hebben al zo’n 130 ha aangemeld als potentieel opvanggebied.

Degenen die niet op de oude voet verder willen, zouden het liefst een systeem ontwikkelen waarbij de natuurvereniging elk jaar een budget heeft om een vast bedrag per ha (‘afkoopsom’) te betalen voor percelen waar de vogels zitten en schade hebben aangericht (een regeling zoals die er was voor koloniebroeders zoals visdiefjes). Daarnaast zou eens moeten worden uitgezocht in hoeverre zwanen te ‘sturen’ zijn.

6.8 Bedrijfsnatuurplannen

Steeds meer bedrijven laten een bedrijfsnatuurplan opstellen of doen dat zelf als sluitstuk van een cursus agrarisch natuurbeheer. In zo’n plan wordt het hele bedrijf doorgelicht op de aanwezige natuur- en landschapselementen en op de kansen voor verdere ontwikkeling daarvan. Ook bevat het doorgaans een stappenplan hoe die ontwikkeling gefaseerd ter hand zal worden genomen.

In Ade heeft bijna een kwart van de bedrijven belangstelling voor het (laten) opstellen van een bedrijfsnatuurplan. Voorwaarde is dan wel dat een groot deel van de kosten wordt vergoed.

7. Hoe verder met de resultaten?

De verkenning in Ade is bewust breed opgezet. Hierna moeten de betrokken overheden in overleg met de streek echter bepalen welke natuur ‘compensatiewaardig’ is en welke niet. En voor de ‘compensatiewaardige’ natuur moeten instrumenten worden gevonden: contracten, vergoedingen etc. In dit hoofdstuk schetsen we hoe het vervolg op de inventarisatie eruit zou kunnen zien. Met andere woorden: hoe de betrokken overheden de resultaten in hun beleid zouden kunnen gebruiken.

7.1 Relatie met natuurdoelen overheid

Uiteindelijk is het aan de betrokken overheden (provincie, ministerie van LNV, Rijkswaterstaat) om te bepalen in hoeverre de typen natuur die de boeren (kunnen) leveren overeenstemmen met de geformuleerde doelen. Zoals we al meldden in hoofdstuk 3, zijn de compensatiedoelen voor Ade in zeer algemene termen geformuleerd (verbetering van bestaande weidevogelgebieden) en de provinciale natuurdoelen nog niet vastgesteld. Daarom is op dit moment lastig in te schatten welke onderdelen van het aanbod ‘compensatiewaardig’ zullen zijn en welke niet.

Daarnaast is van belang dat een brede inventarisatie als deze ook kan bijdragen aan andere doelen dan alleen natuurcompensatie. Zo zouden uit het aanbod ideeën kunnen worden gedestilleerd voor de invulling van de ‘hangende’ aanwijzing van nieuwe reservaten of van de ecologische verbindingzone die in de Blauwe Polder is gepland, of voor projecten vanuit de Groene Hart Impuls.

Als we het beschreven aanbod zelf beoordelen, kunnen we een indeling in tweeën maken. Ten eerste blijkt er animo voor maatregelen die een duidelijke meerwaarde leveren voor de natuurwaarde van het gebied ten opzichte van wat er nu plaatsvindt en die ook ruimer dan alleen in Ade interessant zijn. Het gaat dan met name om:

1. Weidevogelbeheer gericht op de meer kritische soorten. Het gaat dan om uitstel van de maaidatum (vindt nog mondjesmaat, maar wel in toenemende mate plaats), om tijdelijke plas-dras en om zeer extensief graslandgebruik (‘kemmaan-watersnipbeheer’). De agrariërs in Ade blijken dus bereid om reservaat-achtig beheer te plegen.
2. Botanisch dijkbeheer.
3. Bevordering van de ‘moerassige’ potenties van het gebied: aanleg van terrastaluds en natuurlijke oevers, verlanding van (kop-)sloten en aanleg/opknappen van rietlandjes en rietkragen.
4. Maatregelen gericht op verbetering van het aquatisch milieu, c.q. het slootleven.

Ten tweede zijn er maatregelen die eveneens bijdragen aan verbetering van de gebiedskwaliteit, maar waarvan de meerwaarde wat meer streekgebonden is. We hebben het dan over:

1. Aanleg, restauratie en onderhoud van landschapselementen (bosjes, hoogstamfruit, erfbeplanting).
2. Opvang van wintergasten (ganzen, zwanen etc.).

Waar het gaat om natuurcompensatie, zullen de betrokken overheden eerst beoordelingskaders voor het aanbod moeten vaststellen. Daarna kan worden gestart met de concrete invulling van de compensatieplicht. Hierbij zijn twee aspecten van belang:

- a. Bij het berekenen van de compensatieverplichting is gerekend in hectares met een bepaalde natuurkwaliteit. Formeel beoogt de overheid de compensatie 1:1 te doen plaatsvinden en de compensatie niet 'uit te smeren' over een grotere oppervlakte. In de praktijk blijkt hierin echter rek te zitten. Als we het 'aanbod' bezien, lijken sommige maatregelen (waaronder een aantal van de hierboven genoemde) te kunnen gelden als 1:1-compensatie. Als de overheden echter ook andere maatregelen interessant vinden voor compensatie, zal een nieuwe rekenkundige 'vertaalslag' moeten plaatsvinden om te bepalen hoeveel hectare van een 'lichter' type maatregel correspondeert met een hectare van de gewenste natuurtypen.
- b. Daarnaast speelt de ruimtelijke component van de doelen en compensatiemaatregelen. In het compensatie-ontwerp zijn immers zoekgebieden geformuleerd waar de compensatie bij voorkeur moet plaatsvinden. De zoekgebieden beslaan tezamen ongeveer de helft van Ade. Worden de zoekgebieden strikt toegepast, dan kan met behulp van de tabellen 4 en 5 in bijlage 1, waar het 'aanbod' is uitgesplitst per polder of groep van polders, het aanbod in de zoekgebieden worden bepaald.

7.2 Relatie met andere beleidsinstrumenten

In Ade kunnen al geruime tijd ook beheersovereenkomsten vanuit de Relatienota worden gesloten. Vanaf 1999 is er bovendien geld beschikbaar uit de Groene Hart Impuls. De bedoeling is om met het natuurcompensatiegeld vooral maatregelen te financieren die uit de andere fondsen niet of lastig kunnen worden betaald, dus om ook hier een duidelijke toegevoegde waarde te leveren ten opzichte van regulier beleid. Belangrijk verschil met bestaande regelingen is dat er achter het natuurcompensatiebudget geen regeling zit met vaste natuurmaatregelen en vergoedingen. Dat betekent dat er veel speelruimte is voor 'streekeigen' maatregelen en vergoedingen.

Het is nog onduidelijk tot op welke hoogte natuurcompensatiemaatregelen nu precies mogen interfereren met bestaand beleid. Stel dat er een strikte scheidslijn zou worden gehanteerd tussen compensatie en Relatienota/Programma Beheer, dan zijn de volgende maatregelen niet of nauwelijks inpasbaar in bestaande regelingen (zie ook tabel 3):

- zeer extensief graslandgebruik ('kemphaan-watersnipbeheer'). Dit gaat duidelijk verder dan de bestaande weidevogelpakketten;
- mozaïekplanning graslandgebruik;
- aanleg en beheer van terrastaluds en natuurlijke oevers. Voor terrastaluds zouden onder het Programma Beheer drie pakketten (een inrichtingssubsidie, een slootkant- of rietlandpakket en een rasterpakket) moeten worden aangevraagd, hetgeen regelingstechnisch onmogelijk is. Voor natuurlijke oevers bestaat helemaal geen toereikend pakket;
- botanisch dijkbeheer. De bestaande botanische graslandpakketten zijn niet toegesneden op dijken en het pakket voor bloemdijken is bedoeld voor andere situaties;
- een groot deel van het cluster aquatische maatregelen. Het Programma Beheer kent (nog) geen aquatische pakketten. Het IKC-Natuurbeheer ontwikkelt momenteel aquatische natuurdoeltypen. Een deel van de 'inrichtingswerken' kan wellicht uit de Groene Hart

Impuls worden gefinancierd (onderdelen ongezuiverde lozingen of hydrologische systemen).

Overigens is van belang dat buiten het Relatiana-beheersgebied, dus in de polders waar alleen de Groene-Hartimpuls van kracht is, alleen weidevogel- en slootkantpakketten zijn opengesteld.

Tabel 3. Inschatting van de inpasbaarheid van het aanbod in bestaande beleidsinstrumenten

	inpasbaarheid in Relatienota / Programma Beheer	inpasbaarheid in Groene Hart Impuls
<hr/>		
<u>Weidevogels</u>		
Uitstel maaidatum	+	+
Plas-dras	+	+
Zeer extensief beheer	+/-	-
Mozaïekplanning	-	-
<u>Oevers</u>		
Slootkantbeheer	+	+
Drinkplaatsen	-	+
Terrastaluds	-/+	-/+
Natuurlijke oevers	-	-
<u>Natuurgericht dijkbeheer</u>	-/+	-/+
<u>Sloten</u>		
Verlanding van sloten	-/+	-/+
Creëren van ‘levende sloten’:		
- baggeren	-	+
- duikers in dammen	-	?
- aangepaste slootschoning	-	?
- rietfilters (voor afvalwater)	-	+
- idem voor ingelaten water	-	-
<u>Natuur- en landschapselementen</u>		
Geriefhout / hakhout	+	+
Rietland / rietkragen	+	+
Hoogstamfruitbomen	+	+
<u>Erf en gebouwen</u>		
Verbeteren erfbeplanting	-	-
Nestgelegenheid	-	-
<u>Opvang grazende vogels</u>	-	-
<hr/>		

Dat er in Ade straks drie budgetten beschikbaar zijn voor natuur- en landschapsbeheer, is een bijzonder gelukkige omstandigheid, maar noopt tegelijk tot een zorgvuldige afstemming tussen de benutting van deze budgetten. Daarbij spelen twee aandachtspunten:

1. Ruim de helft van het zoekgebied voor natuurcompensatie is gelegen binnen de provinciale EHS (figuur 3). Daarmee is overlap met bestaand beleid bij voorbaat ingebouwd.
2. In Ade was al 900 ha beheersgebied begrensd vanuit de Relatienota. Onder het Programma Beheer is Ade nu in zijn geheel begrensd als een soort 'ruime-jasgebied'. Bovendien werkt de provincie Zuid-Holland aan een omvattende ruime-jasbegrenzing voor bijna de hele provincie en in ieder geval voor het Groene Hart. Dit betekent dat heel Ade onder de werking van bestaande regelingen valt. Hierbij moet echter het volgende worden bedacht:
  - hoewel heel Ade is begrensd, geldt er uiteraard een 'quotum' voor het aantal hectares, c.q. het beschikbare budget. In de praktijk kan dus lang niet overal een natuurcontract worden getekend;
  - alleen in het 'oude' beheersgebied kunnen straks alle pakketten uit het Programma Beheer (onderdeel agrarisch natuurbeheer) worden gekozen. In de rest van de gebieden is de keuze zoals gezegd beperkt tot weidevogel- en slootkantbeheer.

Met de toepassing van 'ruime-jasbegrenzings' zal dus niet langer de openstelling van andere regelingen richtinggevend kunnen zijn, maar zal binnen de bestaande begrenzings moeten worden gezocht naar extra kansen voor versterking van natuur. Alternatief is verplaatsing van de compensatieplicht naar een ander gebied, maar ook dit biedt door de verruiming van de Programma-Beheerbegrenzings steeds minder soelaas.

Figuur 3. Begrenzing Provinciale Ecologische Hoofdstructuur en zoekgebieden voor natuurcompensatie (bron: SGR-Compensatie-ontwerp HSL-Zuid, 1997)

7.3 Vergoedingen en contracten

Zodra de betrokken overheden kaders hebben ontworpen voor het beoordelen van het ‘aanbod’, kunnen er onderhandelingen op gang komen om vraag en aanbod zo goed mogelijk af te stemmen. Daarbij moet overeenstemming worden bereikt over:

- de typen compensatiewaardige natuur. Hierbij kan ‘fijnregeling’ van de beheersmaatregelen plaatsvinden;
- de mate waarin hiermee aan de compensatieverplichting is voldaan. Kan agrarisch natuurbeheer slechts voorzien in een deel van de compensatieplicht, dan moeten afspraken worden gemaakt over het resterende deel;
- de vergoedingen voor de compensatiewaardige maatregelen, de hoogte van het compensatiebudget en de manier waarop (een deel van) het compensatiebudget bij de boeren terecht komt;
- de contracten waarmee de compensatie zal worden bezegeld.

Over de aspecten die komen kijken bij de ‘compensatiewaardigheid’ van natuurmaatregelen is in het voorgaande al het een en ander gezegd. Wel staan we hier wat langer stil bij de financiële en contractuele kanten van ‘agrarische’ natuurcompensatie. Hieraan wordt overigens uitgebreider aandacht besteed in een rapport over agrarische natuurcompensatie dat de Stichting In Natura voorbereidt (Hollander e.a., in voorber.).

Verduurzaming van het budget

Zoals bekend is het compensatiebudget eenmalig. Voor dit eenmalige bedrag moet een financieringsconstructie worden bedacht die - zowel voor de overheid als de beheerder - zicht biedt op een duurzaam beheer. Daarbij zijn de volgende punten van belang:

1. Juist doordat het om een eenmalig bedrag gaat, is er ruimte voor een creatieve besteding. Een deel van het geld kan worden gebruikt voor eenmalige investeringen: in inrichtingswerken voor natuurcompensatie, in aankoop van grond door VAN Ade zelf of ter compensatie van waardedaling van percelen die (mede) een natuurfunctie krijgen (particulier beheer). Een andere deel kan worden belegd om zo tot in lengte van jaren beheersvergoedingen te kunnen betalen. Hierbij kunnen groenfondsen (Nationaal Groenfonds, provinciale of commerciële fondsen) wellicht een rol spelen.
2. Het compensatiebudget is bedoeld voor aankoop, inrichting en aanloopbeheer. Voor het beheer op langere termijn is de overheid aangewezen op bestaande rijksmiddelen (Programma Beheer) of provinciale middelen (Zuid-Holland koopt het beheer voor de ‘eigen’ compensatieprojecten voor 40 jaar af met een bedrag ineens). Met de regelingen van het Programma Beheer is het echter niet mogelijk om buiten begrensde gebieden beheerssubsidie te ontvangen. Voor compensatie buiten de EHS is dat een serieuze handicap (ook voor de ‘traditionele’ terreinbeheerders) voor de financiering van het eindbeheer.

Duurzame contracten

Het is van groot belang om solide en duurzame contractuele afspraken te maken. Naast prestatie-afspraken (over de te leveren natuurtypen) kunnen er afspraken worden gemaakt over:

1. de duur van het beheer. Er kunnen langjarige contracten worden gesloten (bijv. 26-jarige erfpacht, 30-jarige contracten à la particulier beheer). Als deze contracten worden gesloten met een collectief (bijv. een agrarische natuurvereniging), kan dit collectief ‘achterwaarts’ (naar de leden toe) overigens andere contracten sluiten, afhankelijk van de plaatsgebondenheid van de natuur in kwestie;
2. de locaties waarop de natuur, c.q. het beheer gestalte moet krijgen. Botanisch beheer vereist bijvoorbeeld een grotere plaatsgebondenheid dan weidevogelbeheer;

3. de begeleiding, controle en monitoring van het beheer, inclusief de financiering van de hieraan verbonden kosten.

Het is overigens nog onduidelijk wie precies contractpartners zullen worden. Idealiter komt er straks een 'koopcontract' tussen rijksoverheid (Rijkswaterstaat, maar wellicht LNV) en agrarische natuurvereniging, wellicht met een rol daarin voor een groenfonds. De agrarische natuurvereniging sluit dan vervolgens op een transparante manier contracten met individuele grondgebruikers. Deze werkwijze vindt nu ook al plaats in het kader van het Programma Beheer.

7.4 Experimenten

Omdat de natuurcompensatie pas in 2004 helemaal geregeld hoeft te zijn, is er tot die tijd ook ruimte voor proefprojecten. Experimenten kunnen uitsluitsel geven over de inpasbaarheid van bepaalde maatregelen voor boeren en over het bereikte natuurresultaat. Daarnaast kunnen ze een belangrijke voorbeeldfunctie hebben voor alle betrokkenen, zeker waar het gaat om maatregelen die nog niet gangbaar zijn in Ade.

Er ligt momenteel een voorstel om drie experimenten op te zetten:

1. Een experiment met zeer extensief graslandgebruik, gericht op kritische weidevogels.
2. Een experiment met aanleg en beheer van terrastaluds.
3. Een experiment met rietfilters, waarbij het hoogheemraadschap het zuiveringsresultaat zal meten.

Voor het eerste en tweede experiment is financiering gevraagd uit het taakstellende compensatiebudget van de HSL-projectorganisatie. Voor het derde experiment is subsidie gevraagd bij de *Regeling subsidiëring kwaliteit Groene Hart*. De experimenten zijn in detail beschreven in bijlage 2.

8. Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

Ade is een open en zeer karakteristiek veenweidegebied van bijna 3.000 ha ten noordoosten van Leiden. Ondanks een redelijk intensief grondgebruik (in termen van veebezetting en graslandbeheer) is het befaamd vanwege de - zeker voor Zuid-Hollandse begrippen - hoge dichtheden aan weidevogels. De komende jaren zal het gebied worden doorsneden door de Hoge-Snelheidslijn (HSL) en zal rijksweg A4 worden verbreed. Er is berekend dat hiervoor 69 ha natuurcompensatie moet plaatsvinden.

Mede omdat de grondmobiliteit gering is, heeft de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Ade (VAN Ade) voorgesteld om te verkennen in hoeverre de compensatieplicht is te vervullen in de vorm van agrarisch natuurbeheer. Ook het provinciaal bestuur wil de compensatie bij voorkeur invullen door algehele kwaliteitsverbetering en niet primair door grondverwerving. De landinrichtingscommissie Ade heeft vervolgens opdracht gegeven voor een verkenning van de mogelijkheden voor 'agrarische' natuurcompensatie.

Brede opzet inventarisatie

De inventarisatie is bewust breed opgezet en niet bij voorbaat toegespitst op mogelijk 'compensatiewaardige' maatregelen. Mede aanleiding daartoe is de huidige discussie over de natuurdoelen voor Ade. Prettig gevolg van deze aanpak is evenwel dat de inventarisatie niet alleen interessante informatie kan leveren voor natuurcompensatie, maar ook voor bijvoorbeeld de invulling van de resterende reservaatclaim en de ecologische verbindingzone in de Blauwe Polder, of voor projecten vanuit de Groene Hart Impuls.

Inventarisatie van de animo in kleine groepen

Als proef zijn eind 1998 in de Boterhuispolder twee 'huiskamerbijeenkomsten' georganiseerd om de animo voor natuur- en landschapsbeheer onder de grondgebruikers te inventariseren. Toen die aanpak succesvol bleek, zijn door het hele gebied heen gespreksavonden georganiseerd met kleine groepen grondgebruikers. Per groep zijn twee avonden georganiseerd: één waarop over en weer informatie en meningen zijn uitgewisseld en één waarop (ook kwantitatief) de animo is gepeild. Daartoe zijn invullijsten verspreid. De inventarisatie heeft vrijblijvend plaatsgevonden en had niet het karakter van een 'intekening' op toekomstige contracten. Niettemin is door de kleinschalige aanpak wel tegelijk ook gewerkt aan het draagvlak voor (ook verdergaande) vormen van natuur- en landschapsbeheer.

Goede opkomst

De opkomst bij de bijeenkomsten is zeer goed te noemen: van de 176 uitgenodigde grondgebruikers is de helft aanwezig geweest. Deze gebruikers vertegenwoordigden bijna tweederde van Ade's grondoppervlak. Ruim driekwart van de aanwezigen, goed voor de helft van het grondoppervlak, heeft ook een invullijst ingeleverd.

Verrassend grote belangstelling

De inventarisatie leert dat er in Ade veel animo is voor natuur- en landschapsbeheer, ook voor maatregelen die verder gaan dan het gangbare weidevogel- en slootkantbeheer. Maatregelen die een duidelijke meerwaarde leveren bovenop het huidige beheer en daarmee zeker interessant lijken uit een oogpunt van natuurcompensatie zijn bijvoorbeeld:

1. Voor weidevogels: plas-dras zetten van percelen, zeer extensief beheer gericht op kritische soorten en een 'mozaïekplanning' van het graslandgebruik (onderling afstemmen van maaien en beweiden).
  2. Voor oevers en andere moerassige biotopen: aanleg en beheer van terrastaluds en natuurlijke oevers en het laten verlanden van (kop-)sloten.
  3. Natuurgericht (botanisch) beheer van dijken.
  4. Maatregelen ter bevordering van het slootleven (op diepte brengen waterlopen, aangepaste slootschoning, aanleg van doorstromingsduikers, waterzuivering met helofytenfilters).
- De opmerkelijke animo voor verdergaande maatregelen is opmerkelijk en laat zien dat de agrariërs in Ade ook belangstelling hebben voor het beheer van typen natuur waarvoor normaliter grondverwerving (reservaatvorming) plaatsvindt.

Zodra de betrokken overheden een toetsingskader hebben ontworpen voor het 'aanbod' vanuit de streek, kunnen onderhandelingen starten om veelbelovende maatregelen concreter in te vullen. Een deel van de maatregelen zal kunnen gelden als 1:1-compensatie (volledig voldoende aan het gewenste doeltype), voor andere zal een vertaalsleutel moeten worden ontworpen (hoeveel hectare komt overeen met een hectare van het gewenste type?). Het is gewenst om over de maatregelen die raken aan het waterbeheer (aanleg van terrastaluds en natuurlijke oevers, alle 'aquatische' maatregelen) zorgvuldig te overleggen met de waterbeheerders (waterschap en hoogheemraadschap).

Ook werk maken van andere onderdelen aanbod

Daarnaast blijkt er in Ade belangstelling voor maatregelen die op dit moment niet gangbaar zijn in Ade en niet passen in regulier beleid. Daarbij gaat het met name om:

- aanleg, opknappen en onderhoud van landschapselementen (geriefhout, riet, hoogstamfruit, erfbeplanting). Hiervoor kunnen de bedrijven in Ade momenteel geen gebruik maken van bestaande regelingen (Programma Beheer, provinciale SOL-regeling);
- winteropvang van 'grazende vogels' zoals ganzen en zwanen. Er is belangstelling voor een gezamenlijke aanpak van de toenemende schadeproblemen, maar het huidige beleid biedt hiervoor geen ruimte.

Het is gewenst om deze animo te benutten en wegen te zoeken om deze natuur- en landschapsmaatregelen te kunnen honoreren.

Verhouding tot bestaand beleid

Formele uitgangspunten bij natuurcompensatie zijn dat de compensatie een duidelijke meerwaarde moet leveren ten opzichte van bestaand beleid en dat de compensatie (mede daarom) bij voorkeur buiten de EHS moet plaatsvinden. Complicaties daarbij in Ade zijn:

- dat de formele compensatiedoelen (zoals die in nota's zijn geformuleerd) primair op weidevogels zijn gericht, terwijl het gebied al rijk is aan weidevogels en hiertoe ook al volop van bestaande beleidsinstrumenten gebruik maakt;

- dat de zoekgebieden voor compensatie voor ruim de helft binnen de EHS zijn gelegen. Bovendien is het gehele gebied (als onderdeel van het groene Hart) begrensd voor toepassing het Programma Beheer en werkt de provincie voor het Groene Hart (en grote delen van de rest van de provincie) aan een gebiedsdekkende ‘ruime-jasbegrenzing’. Dat maakt de speelruimte om te voldoen aan de formele uitgangspunten minimaal en blijkt (uitspraken van het provinciaal bestuur over integrale impulsen voor de gebiedskwaliteit ten spijt) een stroperige discussie te veroorzaken over wel- en niet-compensatiewaardige natuur. Dat geldt overigens niet alleen in Ade, maar straks ook elders in Zuid-Holland en zeker in het Groene Hart. Gezien het laatste bieden ook alternatieven zoals het wijzigen van de begrenzing van Ade of het verschuiven van de compensatieplicht naar een ander gebied, weinig soelaas.

Wel perspectief kunnen bieden:

- verschuiving van het compensatie-accent van weidevogels naar andere gebiedskwaliteiten (hooilandsoorten, soorten van oevers en sloten). Ook hier liggen, afgaande op het ‘aanbod’, goede kansen;
- binnen de begrenzings inzetten op maatregelen die ten opzichte van bestaande keuzemogelijkheden extra kwaliteit opleveren (bijv. zeer extensief graslandbeheer voor kritische soorten);
- binnen de ‘ruime-jasgrenzen’, waar uiteraard vanuit bestaande regelingen plafonds gelden qua oppervlakten en budgetten, zoeken naar meerwaarde door veelbelovende beheersvormen op een groter areaal te bevorderen.

Duurzame financiën

Het budget voor natuurcompensatie is eenmalig en begroot op aankoop, inrichting en aanloopbeheer. Omdat de berekeningen al weer een paar jaar oud zijn en de grondprijzen zich intussen explosief hebben ontwikkeld, verdient een herberekening van het beschikbare bedrag aanbeveling. Het deel van het budget dat (na overeenstemming hierover tussen alle betrokken partijen) beschikbaar is voor ‘agrarische’ natuurcompensatie, kan vervolgens worden verdeeld over eenmalige investeringen (in inrichting, grondaankoop door VAN Ade, particulier beheer) en een te beleggen bedrag waaruit jaarlijks beheersvergoedingen kunnen worden betaald. Waar het gaat om duurzame beheersvergoedingen doet zich nu overigens landelijk het probleem voor dat het bij compensatie buiten begrensde (beheers- en reservaat-) gebieden niet mogelijk is om beheerssubsidie te ontvangen uit bestaande beheersregelingen. Het is gewenst om op korte termijn een procedure af te spreken voor de (financiële) onderhandelingen en een oplossing te vinden voor het probleem van de lange-termijnfinanciering van het beheer. Het is overigens niet bij voorbaat uitgesloten dat in Ade ook het lange-termijnbeheer uit het eenmalige budget kan worden betaald.

Hoewel er in de inventarisatie ook is gevraagd naar prijzen (wanneer wordt een bepaalde maatregel financieel aantrekkelijk?), komt hieruit geen duidelijk beeld naar voren. Wel is duidelijk dat de animo toeneemt bij een meer marktgerichte aanpak in plaats van een aanpak met standaardvergoedingen. Met andere woorden: in een relatief intensief veenweidegebied als Ade zijn sommige maatregelen pas inpasbaar als er een hogere dan gemiddelde vergoeding tegenover staat. Het verdient aanbeveling om de ‘prijzen’ waartegen de boeren in Ade natuur- en landschapsproductie willen leveren, nog eens goed onder de loep te nemen. Pas dan kan een echte ‘offerte’ worden gemaakt voor agrarische natuurcompensatie.

Duurzame contracten

Zodra er overeenstemming is bereikt over maatregelen en prijzen, kunnen er contracten worden opgemaakt. Idealiter zou er dan een collectief contract kunnen worden gesloten tussen rijksoverheid (Rijkswaterstaat of eventueel LNV) en VAN Ade. VAN Ade kan dan, net als dat nu gebeurt onder het Programma Beheer, op een flexibele, maar transparante manier contracten sluiten met individuele grondgebruikers. In het collectieve contract moeten ook afspraken komen over uitvoering en financiering van controle en monitoring. Een collectief contract biedt de beste garanties voor een duurzaam beheer. Als een individuele grondgebruiker uitvalt, is het immers aan VAN Ade om te kijken of het beheer anderszins kan worden voortgezet.

Gezien de typen beheer waarvoor in Ade animo is, ligt niet voor de hand om voor natuurcompensatie aansluiting te zoeken bij het Programma Beheer. Een groot aantal genoemde maatregelen (bijv. zeer extensief graslandgebruik, mozaïekplanning, aanleg van terrastaluds en natuurlijke oevers, botanisch dijkbeheer, alle aquatische maatregelen) zijn hierin namelijk niet inpasbaar. Het Programma Beheer zou dan speciaal voor Ade zowel qua pakketten als qua begrenzings moeten worden 'opgerekt'. Simpeler lijkt om, aan de hand van de *systematiek* van het Programma Beheer, een aantal specifiek Adese 'natuurcompensatiepakketten' te ontwerpen en deze onder te brengen in een aparte regeling.

Experimenten

Omdat de compensatieplicht in Ade pas in 2004 hoeft te zijn gerealiseerd, is er ruimte voor proefprojecten. Deze kunnen niet alleen inzicht verschaffen in de (agrarische en ecologische) effecten van het beheer, maar kunnen ook een belangrijke voorbeeldfunctie hebben voor alle betrokkenen. Dat geldt zeker voor maatregelen die in Ade nog niet erg gangbaar of bekend zijn. Er ligt een voorstel om in 2000 drie experimenten te starten:

- met zeer extensief graslandgebruik terwille van kritische weidevogels;
- met aanleg en beheer van terrastaluds;
- met aanleg en monitoring van helofytenfilters voor zuivering van huishoudelijk en/of bedrijfsmatig afvalwater.

Het verdient aanbeveling om voortvarend te starten met de uitvoering hiervan. Zoals het er nu naar uitziet, zal het weidevogelexperiment al voorjaar 2000 kunnen beginnen.

Bronnen

- Beheersplan voor beheersgebied Ade*. 1992. Directie Beheer Landbouwgronden / Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland.
- Compensatiebeginsel Natuur en Landschap* 1997. Provincie Zuid-Holland, Den Haag.
- Evaluatienota compensatiebeleid natuur en landschap in Zuid-Holland*. 1999. Provincie Zuid-Holland, Den Haag.
- Groot, H. & G. Lubbers 1996. *Broedvogels van het gebied Ade e.o. in 1995*. SOVON-rapport 1996/05. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Hollander, H. e.a. 2000 (in voorber.). *Kansen voor agrarisch natuurbeheer bij natuurcompensatie* (werktitel). Stichting In Natura, Haarlem.
- Kuindersma, W., J. Kraijo & I.M. van den Top 1999. *Natuurcompensatie in provinciaal beleid: een onderzoek naar der doorwerking van het rijkscompensatiebeginsel in het provinciaal beleid*. IBN-rapport 418. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO), Wageningen.
- Met elkaar werken aan groene kwaliteit* 1999. In: Nieuwsbrief aanpassingsinrichting Ade, nr. 2, augustus 1999. Landinrichtingscommissie Ade.
- SGR-Compensatie-ontwerp HSL-Zuid*. 1997. Projectorganisatie Hogesnelheidslijn-Zuid, Utrecht.
- Uitwerking natuurdoelen Ade*. 1998. Provincie Zuid-Holland, Bureau Natuur / Arcadis-Heidemij Advies.
- Uitwerking natuurdoelen Ade - Achtergronddocument*. 1998. Provincie Zuid-Holland, Bureau Natuur / Arcadis-Heidemij Advies.
- Waterbeheersplan 1996-1998*. Z.j. Waterschap De Oude Rijnstromen, Leiderdorp.

Bijlage 1. De animo voor natuur- en landschaps- maatregelen uitgesplitst naar deelgebieden

In deze bijlage geven we een meer gedetailleerd beeld van de animo voor natuur- en landschapsmaatregelen, en wel uitgesplitst naar polder of groep van polders. Voor de volledigheid hierbij nogmaals de onderscheiden deelgebieden:

1. Boterhuispolder.
2. Blauwe polder.
3. Frederikspolder, Hoogmadesepolder en Piestpolders.
4. Aderpolder, Kaagerpolder en Buurterpolder.
5. Waterlooospolder, Vrouw Vennepolder en Sweilandpolder.
6. Kleine Hemmeerpolder, Kooipolder, Zwanburgerpolder.
7. Bospolder en Rode polder.
8. Drooggemaakte Veender- en Lijkerpolder, Drooggemaakte Akkersloot-, Hertogs- en Blijverspolder en Tuinder- of Kogjespolder.
9. Veenderpolder.

Tabel 4. Belangstelling voor natuur- en landschapsmaatregelen (in hectares, kilometers en aantallen bedrijven) in de eerste ronde

Polder:	Boterhuis	Blauwe polder	Frederiks- etc.	Ader- etc.	Waterloos- etc.	totaal	belangst. bedr.*
<u>Weidevogels</u>							
• uitstel maaidatum (ha)	n.v.t.	3	2	14	13	32	11
• 'vluchtstroken' voor pullen (km)	n.v.t.	8	10	72	10	100	13
• ruige mest (ha)	n.v.t.	5	7	20	2	34	8
• plas-dras zetten (ha)	n.v.t.	-	-	5,5	3	8,5	2
• zeer extensief gebruik (ha)	11	-	-	5	-	16	5
• maaien onderling afstemmen (bedr.)	n.v.t.	-	-	4	2	6	6
<u>Oevers</u>							
• slootkantbeheer (km)	5,5	51,5	7	18	15	97	17
• aanleg terrastaluds (m)	200	350	30	-	-	580	7
• aanleg natuurlijke oevers (m)	400	1.030	200	1.900	-	3.530	11
<u>Natuurgericht dijkbeheer (m)</u>	n.v.t.	500	2.625	1.950	2.000	7.075	10
<u>Sloten</u>							
• verlanden van (kop-)sloten (m)	100	750	-	-	-	850	4
• aangepaste slootschoning (km)	2,5	6	5	22	6	41,5	10
• baggeren (km)	21,5	14,5	4	31	13	84	26
• duikers in dammen leggen (st.)	6	6	5	17	4	38	17
• aanleg rietfilter (st.)	5	3	1	4	1	14	15
<u>Landschapselementen, erf en gebouwen</u>							
• geriefhout / hakhout (aantal bedr.)	4	1	4	4	3	16	16
• hoogstamfruit (bedr.)	n.v.t.	2	-	1	-	3	3
• erfbeplanting (bedr.)	6	4	1	4	3	18	18
• broedgelegenheid erf (bedr.)	5	5	2	6	3	21	21
• aanplanten rietkraag (bedr.)	-	-	2	-	-	2	2
<u>Opvang wintergasten (ha)</u>	5	6	1	23	45	80	8
<u>Interesse voor natuurplan</u>							
• bedrijfsnatuurplan (aantal bedr.)	6	2	-	2	2	12	12
• erfbeplantingsplan (aantal bedr.)	n.v.t.	2	1	2	2	7	7

* de aantallen hectares en kilometers zijn gebaseerd op de opgave van 34 bedrijven, het aantal belangstellende bedrijven op de (kwalitatieve) opgave van 42 bedrijven.

Tabel 5. Belangstelling voor natuur- en landschapsmaatregelen (in hectares, kilometers en aantallen bedrijven) in de tweede ronde

Polder:	Hemmeer e.a.	Bospolder e.a.	Veender/Lijker + Akkersloot	Veenderpolder	totaal	belangst. bedr.*
<u>Weidevogels</u>						
• uitstel maaidatum (ha)	11	4	11	-	26	5
• idem met voorbeweiding	9	6	11	13	39	9
• 'vluchtstroken' voor pullen (km)	-	29	16	8	53	6
• ruige mest (ha)	19	6	25	8	58	16
• plas-dras zetten (ha)	1	-	-	-	1	1
• zeer extensief gebruik (ha)	3	4	2	-	9	5
• maaien onderling afstemmen (bedr.)	2	4	6	2	14	14
<u>Oevers</u>						
• slootkantbeheer (km)	14	27	28	22	91	15
• aanleg verharde drinkplaatsen (st.)	11	30	10	-	51	10
• aanleg terrastaluds (m)	-	50	-	-	50	1
• aanleg natuurlijk oevers (m)	1.000	100	-	1.250	2.350	6
<u>Natuurgericht dijkbeheer (m)</u>	500	2.200	1.000	-	3.700	6
<u>Sloten</u>						
• verlanden van (kop-)sloten (m)	500	-	25	120	645	3
• aangepaste slootschoning (km)	2	7	5	-	14	5
• baggeren (km)	24	22	10	-	56	15
• duikers in dammen leggen (st.)	4	2	7	1	14	5
• aanleg rietfilter voor afvalwater (st.)	2	5	2	-	9	9
• idem voor inlaatwater (st.)	1	-	1	-	2	2
<u>Landschapselementen, erf en gebouwen</u>						
• geriefhout / hakhout (aantal bedr.)	3	3	4	-	10	10
• rietlandjes / rietkragen (bedr.)	6	1	1	-	8	8
• hoogstamfruit (bedr.)	1	2	3	-	6	6
• erfbeplanting (bedr.)	2	4	2	1	9	9
• broedgelegenheid erf (bedr.)	2	4	4	1	11	11
<u>Opvang wintergasten (ha)</u>	?	40	9	?	>49	9
<u>Interesse voor natuurplan</u>						
• bedrijfsnatuurplan (aantal bedr.)	2	-	1	-	3	3
• erfbeplantingsplan (aantal bedr.)	2	2	2	-	6	6

Bijlage 2. Uitwerking voorgestelde experimenten in Ade

Er zijn voorstellen ontwikkeld voor drie proefprojecten van drie jaar in Ade, te starten in het jaar 2000:

1. Een experiment met extensief graslandgebruik gericht op kritische weidevogels.
2. Een experiment met aanleg en beheer van terrastaluds.
3. Een experiment 'levende sloten', waarvan voorlopig één onderdeel is uitgewerkt: de aanleg van rietfilters voor zuivering van huishoudelijk en/of bedrijfsmatig afvalwater.

In deze bijlage beschrijven we deze experimenten in meer detail. Naar alle waarschijnlijkheid zullen alle experimenten zijn gesitueerd in de Boterhuispolder. Alle experimenten zullen zorgvuldig worden gemonitord. Een monitoringsprotocol is op het moment van schrijven in de maak.

1. Experiment kritische weidevogels

Doelen en uitgangspunten

Hoewel de provincie natuurdoelen heeft geformuleerd die zijn gericht zijn op het terugkrijgen van zeer kritische (en sinds enkele decennia uit Ade verdwenen) soorten als kemphaan en watersnip, starten we het experiment met - ecologisch gezien - iets minder ambitieuze doelen (te denken valt aan soorten als tureluur en slobend). Daarbij speelt de overweging dat een experiment van drie jaar nooit kan resulteren in terugkeer van kemphaan en watersnip en dat vormen van beheer waarbij het waterpeil structureel wordt verhoogd onder de boeren voornamelijk niet bespreekbaar zijn. Doelen van het experiment zijn veeleer het onderzoeken van de animo voor deze vergaande vormen van weidevogelbeheer en van de werkbaarheid en (bedrijfstechnische) effecten van het voorgestelde beheer in de praktijk. Daarnaast zal ook worden gemeten aan de graslandontwikkeling (aan de hand van nog te selecteren indicatoren t.a.v. structuur, soortenbestand en eventueel bodemparameters) en aan de weidevogelstand (à la de reguliere monitoring van VAN Ade).

Het gaat om een experiment op 10 à 12 ha grasland in de Boterhuispolder. Er zijn twee beheerspakketten uitgewerkt met vergoedingen van f 2.920,- en f 3.340,- per ha, waarvan de vergoedingssystematiek is getoetst door DLG-centraal. Slechts op enkele, goed te beargumenteren, punten is afgeweken van de systematiek die bij beheersovereenkomsten wordt gehanteerd.

Twee opmerkingen vooraf:

- hoewel het gaat om een experiment, is het natuurlijk de bedoeling dat het ingezette beheer na drie jaar wordt voortgezet. In hoeverre dat ook mogelijk is, hangt af van het welslagen van de proef, zowel uit agrarisch als uit een oogpunt van natuur(compensatie). Niettemin moeten we er bij de invulling van het experiment serieus rekening mee houden dat het grasland na drie jaar weer in de 'oude' staat wordt teruggebracht;
- zoals gezegd is het lastig te meten of het experiment ecologisch gezien is geslaagd. Natuurlijk zal de weidevogelstand worden gemonitord, maar daaruit zal bij voorbaat weinig zijn af te leiden. Daarom zoeken we nog naar andere indicatoren die aanwijzingen kunnen geven of de 'biotoop' voor kritische weidevogels zich in de goede richting ontwikkelt. Wellicht kan er gemeten worden aan indicator-planten (indicatoren voor de voedselrijkdom), aan de structuur van de grasmat en/of aan de nutriëntentoestand van de bodem (voor stikstof is dat in veengrond ondoenlijk, maar wellicht kan het wel voor andere nutriënten).

De beheerspakketten

Basisvoorwaarden beheerspakketten

Voor beide pakketten geldt:

- a. De drooglegging van het perceel is (afgemeten aan het verschil tussen het slootpeil en de maaiveldsligging in het midden van het perceel) bij voorkeur maximaal 40 cm en in elk geval niet meer dan 50 cm.
- b. Elke vorm van detailontwatering (greppelen, draineren, molploegen) blijft achterwege.
- c. In augustus (eerste voorkeur) of vóór 6 april (tweede voorkeur) wordt ongeveer 10 ton ruige mest per ha uitgereden.
- d. Bemesting met kunstmest en dierlijke mest (niet zijnde ruige mest) blijft achterwege.
- e. Het perceel blijft gehandhaafd als grasland (niet scheuren, frezen, herinzaaien).
- f. Geen chemische onkruidbestrijding toepassen (alleen pleksgewijze bestrijding toegestaan).
- g. Niet rollen en slepen tussen 1 april en 15 juli.
- h. In geval van beweiding worden nestbeschermers geplaatst over aanwezige nesten.
- i. Beweiding met schapen in de winter is toegestaan vanaf de normale uitscharing van rundvee tot 1 maart in het daaropvolgende jaar.

Specifieke voorwaarden

Voor de beheerspakketten 1 en 2 geldt, bovenop de basisvoorwaarden, het volgende.

Pakket 1

Het perceel wordt gedurende het gehele groeiseizoen beweid met rundvee in een veebezetting van maximaal 2 gve/ha. Het perceel wordt na 15 juli in elk geval één keer gemaaid en het gemaaid wordt afgevoerd. Om de beweiding hiervoor niet te hoeven onderbreken, vindt het maaien plaats in de vorm van bloten of bossenmaaien of (bij 'regulier' maaien) in tweeën (eerst de ene, later de andere helft van het perceel).

Pakket 2

Een voorbeweidingspakket met rustperiode:

- het perceel mag worden voorbeweid tot 5 mei. Bij beweiding met rundvee is de veebezetting vrij, bij beweiding met schapen is de beweidingsdichtheid maximaal 5 schapen (met hun lammeren) per ha;
- tussen 5 mei en 15 juni vindt geen beweiding plaats en worden geen werkzaamheden verricht;
- tussen 15 juni en 1 juli mag worden beweid. Bij beweiding met rundvee geldt daarbij een veebezetting van maximaal 3 gve/ha, bij beweiding met schapen een veebezetting van maximaal 5 schapen (met hun lammeren) per ha;
- na 1 juli is het gebruik vrij. Wel wordt er in de periode tussen 1 juli en het eind van het groeiseizoen ten minste eenmaal gemaaid (waarbij het maaisel wordt afgevoerd).

Na 15 juni is er dus een keuze: of extensief gaan beweiden, of het perceel 'dicht' houden tot 1 juli en daarna maaien.

2. Experiment terrastaluds

Het tweede experiment behelst aanleg en beheer van terrastaluds, bij voorkeur eveneens in de Boterhuispolder, en wellicht op de percelen waar ook experiment 1 wordt uitgevoerd. In de Boterhuispolder bleek bij de inventarisatie belangstelling voor 200 m terrastaluds (4 terrassen van 50 x 2 m).

De vergoeding voor een terrastalud (gerekend is met een oppervlakte van 100 m²) bestaat uit twee delen:

- a. een eenmalig deel voor grondverlies, aanschaf van rastermateriaal en schrikdraadklok (tezamen f 1.500,-) en arbeid en materieel voor de aanleg (grondverzet; vergoed op basis van werkelijke kosten);
- b. een jaarlijkse vergoeding voor het beheer van het terrastalud (f 400,- per jaar, ofwel f 1.200,- voor de duur van het experiment).

Voorwaarden voor aanleg en beheer van terrastaluds

Voor aanleg en beheer van terrastaluds gelden de volgende regels:

1. De minimum-afmetingen van het terras zijn 50 x 2 m (lengte x breedte). Het talud van terras naar perceel is minimaal 1 m breed. Zie bijgaande tekening.
2. Het terras wordt gesitueerd op een ecologisch kansrijke plek (bijv. langs een hoogwatersloot, in de nabijheid van zadenbronnen, langs een perceel met extensieve beweiding). De precieze situering van het terras vindt plaats in overleg met VAN Ade.
3. Om aanwezige weidevogels niet te verstoren, vindt de aanleg plaats voor 1 april of na 15 juli.
4. Om vertrapping door vee te voorkomen, wordt het terras afgerasterd. Na juli is beweiding desgewenst toegestaan, mits met lage veebezetting.
5. Slootschoning vindt met de nodige voorzichtigheid plaats, zeker als het terras in de eerste jaren nog kwetsbaar is. Op het terras wordt geen slootvuil gedeponeed.
6. Het terras wordt niet bemest.
7. Het terras wordt jaarlijks, in augustus, gemaaid met aangepaste apparatuur (bijv. motorzeis). Als er sterke grasgroei optreedt, wordt aanbevolen om al eerder te maaien en het terras bijvoorbeeld bij elke maaisnede mee te nemen (of eventueel te 'toppen' met de cyclomaaier, als dat vanaf de rand van het perceel mogelijk is). Het maaieregime op het terras wordt besproken met de consultant van VAN Ade. Het maaisel wordt afgevoerd.
8. De natuur op het terras mag een handje worden geholpen, maar alleen door op het terras 'natuurhooi' of maaisel uit een rietkraag o.i.d. te deponeren. Deze 'inzaai' vindt altijd plaats in overleg met VAN Ade.

Mogelijkheden onder Programma Beheer?

Onder de regelingen van het Programma Beheer is het in theorie ook mogelijk om vergoeding te krijgen voor terrastaluds. Daartoe zouden vier subsidies/pakketten tegelijk moeten benut:

- een subsidie voor functiewijziging (vergoeding voor waardedaling grond) vanuit de *Regeling natuurbeheer*;
- een inrichtingssubsidie voor de aanleg. Deze is mogelijk vanuit zowel de *Regeling natuurbeheer* als de *Regeling agrarisch natuurbeheer*;
- een beheerssubsidie voor plaatsing en onderhoud van een raster. Dit is een landschapspakket dat zowel in de *Regeling natuurbeheer* als de *Regeling agrarisch natuurbeheer* kan worden gekozen, maar alleen gekoppeld aan een ander landschapspakket;
- een beheerssubsidie voor een slootkantpakket. Dit is mogelijk onder de *Regeling agrarisch natuurbeheer*.

Hieruit blijkt dat het in de praktijk niet mogelijk is om voor alle maatregelen voor aanleg en beheer van een terrastalud subsidie te krijgen vanuit het Programma Beheer.

3. Experiment 'levende sloten'

Het derde experiment behelst een combinatie van maatregelen ter bevordering van 'levende sloten': verbetering van waterkwaliteit en slootleven in de Boterhuispolder. Tijdens de peiling van de animo

voor natuurmaatregelen scoorden maatregelen ter verbetering van het slootleven erg goed. Het gaat hierbij om een combinatie van maatregelen:

- de aanleg van een aantal helofytenfilters (rietfilters).;
- op historische diepte brengen van een aantal sloten;
- waar nodig: duikers in dammen leggen;
- aangepaste slootschoning (bijv. minder frequent + met maaikorf);

Het idee is om de maatregelen te concentreren in de sloten waarin het effluent van de helofytenfilters terecht komt, zodat hier een goede uitgangssituatie wordt gecreëerd voor daadwerkelijke verbetering van de waterkwaliteit en van het slootleven.

Omdat dit experiment hoge eisen stelt aan de situering (wil het effect op de waterkwaliteit meetbaar zijn, dan vindt het experiment bij voorkeur plaats op een waterhuishoudkundig enigszins 'geïsoleerde' locatie), vergt het wat meer voorbereidingstijd dan de twee eerdere experimenten. Daarom is voornamelijk alleen het onderdeel 'aanleg helofytenfilters' uitgewerkt. In heel Ade is - althans blijkens de inventarisatie vanuit het natuurcompensatie-project - belangstelling voor ongeveer 25 rietfilters. Beperken we de aanvraag tot de Boterhuispolder, dan gaat het om maximaal 5 rietfilters. Hiervoor heeft VAN Ade in januari 2000 een subsidie-aanvraag van f 37.500,- ingediend bij de *Regeling subsidiëring kwaliteit Groene Hart*. De volgende tekst is een verkorte versie van de tekst van die subsidie-aanvraag.

Doel en situering van het project

Het beleid van rijk (ministerie van VROM), provincies, gemeenten en waterbeheerders is gericht op het opheffen van ongezuiverde lozingen van afvalwater. Die komen vooral in het buitengebied nog veel voor, o.a. op landbouwbedrijven die niet zijn aangesloten op het riool. Het gaat dan om lozing van huishoudelijk afvalwater en (in de melkveehouderij) om melkspoelwater. Het laatste belandt vaak in de mestput en wordt dan met de mest over het land uitgereden. Voor het huishoudelijk afvalwater wordt meestal een septictank gebruikt. Bedrijven waarvoor de aansluitingskosten hoog zijn, krijgen geen aansluitingsplicht en kunnen zelf kiezen of ze toch een (dure) rioolaansluiting willen of andere technieken willen gebruiken. De gemeenten zijn nu in overleg met de waterbeheerders aan het vaststellen welke bedrijven de komende jaren wel en niet onder de aansluitingsplicht zullen vallen. Voor de bedrijven die niet worden aangesloten, zijn er diverse systemen voor individuele behandeling van afvalwater (IBA's). Waterzuivering met behulp van een helofytenfilter kan daarbij goede resultaten opleveren en wint de laatste jaren aan populariteit. Meetresultaten op melkveebedrijven die zowel huishoudelijk als bedrijfsafvalwater (melkspoelwater) zuiveren, laten zien dat de stikstofvracht met 85 tot 95% kan worden beperkt en de fosfaatvracht met 90 tot 98%. Vergeleken met andere IBA-systemen is dat een goed rendement.

Ook in Ade, een veenweidegebied ten noordoosten van Leiden, zal een aantal bedrijven niet aansluitingsplichtig worden. Bij een recente inventarisatie hebben ongeveer 25 agrariërs te kennen gegeven dat zij verwachten niet aansluitingsplichtig te worden en belangstelling te hebben voor de aanleg van een helofytenfilter ('rietfilter') als IBA-systeem. Omdat de aansluitingsplicht nog niet voor het hele gebied duidelijk is (hierover loopt momenteel zogeheten 'maatwerkoverleg' tussen provincie, waterbeheerders en gemeenten), wil VAN Ade / STAG beginnen met de aanleg van maximaal 5 helofytenfilters in de Boterhuispolder, waar de gemeente Warmond een voorstel heeft gedaan voor welke bedrijven ontheffing van de zorgplicht zal worden aangevraagd (via het 'maatwerkoverleg'). Ook in het Leiderdorpse deel van de Boterhuispolder is de situatie duidelijk, maar hier zal juist géén ontheffing worden aangevraagd en zullen (vanwege de relatief lage kosten) alle bedrijven op het riool worden aangesloten.

De provincie heeft het water in de Boterhuispolder, overigens net als het overige water in Ade, mede een ecologische functie meegegeven. De Boterhuispolder is in het streekplan aangeduid als Agrarisch gebied met natuur- en landschapswaarden (ANL-gebied), vooral vanwege de hoge

weidevogeldichtheden en waardevolle water- en oevertvegetaties. Ook heeft de Boterhuispolder een directe relatie met het aanpalende recreatiewatergebied 't Joppe, dat in directe verbinding staat met de Kagerplassen. In beide opzichten is een goede waterkwaliteit in de Boterhuispolder dus van groot belang. Metingen van Rijnland wijzen echter uit dat de stikstof- en fosfaatgehalten van het oppervlaktewater in veel polders te wensen overlaten.

Doelen van het project zijn:

1. Aanleg van maximaal vijf helofytenfilters in de Boterhuispolder voor de zuivering van huishoudelijk en/of bedrijfsmatig afvalwater.
2. Bemonstering van de waterkwaliteit van het effluent en vaststellen van het kwaliteitsverschil tussen instromend en uitstromend water. Het hoogheemraadschap van Rijnland heeft zich bereid verklaard om vanaf 2001 de monitoring uit te voeren. Hiermee kan een beeld worden verkregen van de doelmatigheid van de zuivering met behulp van dit type IBA. Dat is van belang om over enkele jaren, als de gewenste reductiepercentages van de stoffenbelasting voor Ade zijn vastgesteld, te beoordelen of de toegepaste filters een voldoende zuiveringsrendement hebben. Pas in 2005 hoeven alle systemen namelijk aan de eisen te voldoen.

Uitvoering

De helofytenfilters zullen (bij een subsidietoekenning medio 2000) in de tweede helft van 2000 worden aangelegd. Het precieze aantal te plaatsen filters zal mede afhangen van de uiteindelijke belangstelling bij veehouders, die nu alleen indicatief is verkend. Meting van de waterkwaliteit voor en na filtering zal direct na aanleg van de filters starten.

Het project zal worden uitgevoerd onder de hoede van de uitvoerende stichting van VAN Ade, de Stichting Ade's Grondbeheer (STAG). De STAG is, uiteraard samen met de betrokken veehouders, verantwoordelijk voor:

- een goede aanleg van de helofytenfilters;
- de organisatie van en medewerking aan de monitoring (nemen watermonsters);
- een doelmatig onderhoud van de filters in de jaren na aanleg. Het laatste kost gemiddeld een uur per maand en kan worden gezien als regulier onderhoud van bedrijfsmiddelen. De veehouder (c.q. de STAG) kan ook een onderhoudscontract sluiten met een leverancier.

Het hoogheemraadschap van Rijnland is bereid gevonden om vanaf 2001 de monitoring uit te voeren: het nemen en analyseren van watermonsters. VAN Ade en Rijnland zullen tezamen na drie jaar schriftelijk rapporteren over de zuiveringseffecten en perspectieven.